२८

नं० ६७५-घ

प्रायश्चित्तापस्तम्बसूत्रवृत्तिः

सूत्रदीपिकाख्या

नं० ६७५-घ

पत्राणि २८

नं० ६७५-च
प्रायश्चित्तापस्तम्ब सूत्रवृत्तिः सूत्रदीपिकाख्या
पत्राणि २८ (संपूर्णा)

रु॰प्रा॰ श्रीदिग्विजयति ॥ उक्तानि सोमार्द्वीचिनिमाकर्मीणि यानीह हविर्यज्ञप्रकृतिं व्याचख्युराचार्यास्तेषामिदानीं प्रायश्चित्तप्रवचनमारभ्य
१ ते प्रकृतिपदेन प्रकृतिर्लक्षणं यस्य तत्प्रकृतिलक्षणं दोषनिर्हरणार्थं कर्म प्रायश्चित्तमित्याख्यायते विधीयत इति कर्मीतस्य च पुरुषप्रमादादिप्र
भावदोषापराधः सर्वकर्मवैगुण्यापकार्य शक्तिवैकल्यमिति यावत् तदयमर्थः कर्मदोषनिमित्ते प्रकृतिप्रमितं प्रायश्चित्तमुपदिश्यत इ
ति ननु सर्वेषामप्युक्तवक्ष्यमाणस्य प्रकृतिलक्षणत्वात्केन विशेषेणोक्तं प्रकृतिलक्षणं प्रायश्चित्तमिति सत्यमुक्तवक्ष्यमाणेभ्यो नास्ति विशे
षः ॥ तथापि पुरुषार्थेभ्य प्रायश्चित्तेभ्यः क्रत्वर्थानां विशेषमनेन दर्शितवानादरविशेषार्थं पुरुषापराधे माहापातकादेः स्मृतिवक्षणामे
व प्रायश्चित्तं कर्मापराधेन साक्षात्कृतिलक्षणमिति अथवा पुरुषापराधप्रायश्चित्तेभ्यस्तिलक्षणं तदूर्मेषु विधास्यते कर्मापराधप्राय
श्चित्तं त्विदानीं प्रकृतिलक्षणत्वादृदीर्घ्यत इत्यर्थः एकं रूपत्वात् यत्रैकस्मिन्निमित्ते नेकानि प्रायश्चित्तान्याम्नायन्ते यथा दर्शपौर्णमासानि पक्षो
पाथिकनीवेश्वानरीचेष्ठ्यादिनानि तत्र समुच्चीयन्ते ननु विकल्प्यन्ते कुतः अर्थैकत्वात्संयोजनापत्त्वात् व्रीहियववदेकार्थानि कल्प्यन्ते ननु
व्रीह्याज्यादिवद्भिन्नार्थाः ननु दोषनिर्घातमेषामथ वक्ष्यति दोषनिर्घातार्थानि भुवन्तीति सर्वेषामेकसर्वेषामेकार्थ्यादिकल्प एव शोभते अत्र
वदामः किं तावदिदं तावत्पापविदां यन्निमित्तेके कर्माणि प्रायश्चित्तानीति तत्रचैकस्मिन्निमित्ते नेकेषां उपदेशात्तेषां च युगपदेकप्रयो
गविधिपरिग्रहाद्दोषनिर्घातस्य चादृष्टरूपत्वेन व्रीहियवादिवदेकैकस्य न तत्साधारणसामर्थ्यं प्रमाणाभावाच्च यानले पविरेकैव राम॰
पाप्मानमपघ्नन्ति रूपां तस्यापि भेदेन समुच्चितैरेव सर्वैर्दोषो निर्हृयत इति गम्यते इति नत्र क्रमार्थानरत्वात्समुच्चीयत इति स्यान्मतं वा १

क्रमनस्तेषामेकैकस्य नैरपेक्ष्यागमात्समुच्चय इति तदपि भेदे अर्थ्वेनपातित्री पिकापापानीत्यादिवत्स्वाध्यायांशानैरपेक्ष्येणापि नानुपपत्तेरि
नस्याअजप ऋीणाति हिरण्येन ऋीणाति धेन्वा ऋीणातीत्यत्र ऋयद्रव्याणामपि समुच्चयापत्तिप्रसङ्गः तस्मान्न काचित्समुच्चयानुपपत्तिः पातिश्रा
त्वंतदीयत्वेनोपन्यस्तानि सूत्रकृता नानात्र विकल्प एव यथा देवांजनमगान्मयज्ञस्येके षामिन्या दोपत्रनुसामान्य विशेषभावेनोपदेशः तत्र पुन
र्विध एव सामान्यस्य यथा आक्रांघोरिति सूक्त्राभिमित्रणस्य प्रहृद्युधमित्यभिमित्रणेनेति समुच्चीयतां काममप्रायश्चित्तानित्यन्येवताव
घ्नाव्यापांतां इमानीनि तत्राह जपो० स्पचप्राकारवचनः अस्मात्समप्य तुमंत्रेणोपक्काप्तो पसमिध पुनराधानादीनि सिद्धानीति सामा
पिप्रायश्चित्तत्वेन वक्ष्यमाणत्वात् त्रिदत्तपोदाहरणांतु नेषां प्राधान्यस्वापनार्थं वाकुल्याभिप्रायं वेति द्रष्टव्यं संत्वेतानि प्रायश्चित्तानीति समुच्ची
यंतां चार्थान्यत्वात् कस्मै पुनरर्थायैतानीति क्रियंते अत आह दोष० वंति दोषः कलाकुर्वंतीत्यर्थः कथं पुनरेतेषां नादर्थ्यमिति चेत् एकस्मा
द्वैगुण्योपहततकर्तृव्यमित्यक्ते नन्तसमाधानस्यापेक्षितत्वाद्वैगुण्यपरिहारार्थमेव तद्वसीयत इतिभावः अतएव यीदोषनिर्घातनपरुषिकालोपेषीवा
करणोपःकि कर्मकाल एव कर्तव्यानि उत प्रबन्धेन कर्मणि आहोस्वित्प्रागादेः पवीघपरत्वात्स सकालः प्रतीक्षणीय इति तत्राह अनं० व्यानि
क्षतादि विकित्सावदनंतरं दोषाद्वनुष्ठितान्येव दोषनिर्हरणपुनीत्यर्थमिति भावः एतेन प्रायश्चित्तानामस्याप्यनुनक्षत्राद्यनपेक्षत्वं व्याख्यातं निह
कर्मेण्वं प्रायश्चित्तेनमिहिते दोषततः कर्मशेषः कार्य इत्यर्थः यदप्यकृते अन्यथाकृते वा सा कृते प्रायश्चित्ते अगप्रधानेगा तदपि यथाक्रियेत

रु.प्रा. मार्त्के कृत्स्नमिति तत्रांगमप्रवृत्तेकर्मणि न क्रियते प्रधानानुपकारात् तद्व्यसंस्कारस्य परत्वोद्व्योपयोगान क्रियते तदर्थत्वात् प्रधानमप्यप्रवृत्त।
२ कालेन क्रियते अकावे कृतस्य अकृतत्वात् गौणकाले तु क्रियत एव मुख्याभावे गौणस्यापि ग्राह्यत्वात् तेनावीकृपरपर्वणः क्रियेव दर्शपूर्ण
2 मासयोः तच्च परस्तादृर्शयिष्यामः केचित्तु व्याचक्षते निर्हृते दोषे पुनः कृत्स्नं कर्मकृत्स्नं भवति फलदानसमर्थं भवतीति ननु निर्हृतदोषमपि
कर्म दोषागमविकलत्वात् किं कृत्स्नं कथं का पौपकल्पयिष्यते नहि शल्यप्रवेधात्यादेन रविजः सन्तुरखातशल्यो पि पंथानं प्रतिपद्यते तेन प्रयु
क्तस्य कर्मणो न वचनात्पुनः प्रयोगो भवति भवत्येव नु वचनात् यथा अग्न्यां जुर्ध्यायुन हीनकं अथा न्यामिष्टिमनुत्वणां तन्वीते मारो कोष्ठ
इष्टार्थस्य कर्मणः का पीका पीते शास्त्र शक्तीर्वा जानीयात् नो खल्वं धारुप विशेषान्पश्यति तस्माद्यस्य शास्त्रमेव पुनः प्रयोगे ज्ञास्तिकाम
तत्र प्रयोक्ष्यते प्रभ्यष्यते च तस्य पंगोरिव का पी शक्तिः पत्नु नाशास्त्रमस्ति कुतस्तत्र पुनः प्रयोगः प्रत्यष्यते तु तत्र प्रफक्तस्येव कर्मणः स्विकि।
त्सतपटलस्येव चक्षुषः कार्पिशक्तिरित्यलं प्रसंगेन तुभ्यं० जुहुयात् यद्यन्वाहितानिर्देशाविज्ञावाधा व श्यक निमित्तवशास्त्रगृह्यः प्रवासं स्यात
दातुभ्यमित्यनयाहवनीये जुहुयात् वासो ष्यतीयप्रत्यास्नायः यथ० पाति त्र्यरणिव चनाग्न्या न्मतिसमारोप्या: यत्र० यपेत् यत्रवत्स्यतिनत्रा
वसितहोमानेकृत्वा कृतीनान्नक्रमयोः सद्धाप्या यद्य० दुनस सर्वप्रायश्चित्तमिति पूर्णाहुत्वस्येवप्रशंसार्थो वादः वैल्लवीनुजुहुयाजुहुयात् रा.म.
पयव्याख्यानाभवति जयके वैल्लवीमितिशेषः आर्ज्ञितपीत् स्तनः० जपतपजमानइतिशेषः व्रतोपायनीयमितिवचनायद्दूर्तव्चरिष्यामीतिच २

मन्त्रलिंगात्तस्येन न निर्वीशपायत्वास्येमादिना विच्छिन्नप्रसंगता नाप्यत्वलवमात्र ब्रतोप्यापनीयमिति ह्यस्याप ह्रूतोपापनार्थी यजमानस्य जपेदित्यर्थः प॰
क॰ कर्ते १ तेन यदनुगतं योनिनरुत्पाद्य पश्चिमस्कन्दनादिसमानं होमाद्यपि तत्र तत्रैवेत्यपरे यथा दक्षिणाग्न्यनुगतप्रायश्चित्तं प्रत्याह भरद्वाजः अ
थाहवनीयानुगमाद्यपजस्तविषये प्रणयनवर्जमावर्तयेदिति तस्य गार्हपत्यानन्नुप्रवेशाभावे यमेव सर्वत्रेति तदुक्तं अविशेषान् उद्धार्येस्यापिगार्हप
त्यानुप्रवेशप्रमाणाभावस्तद्योतितस्यैत्याच्च अत एवानन्दनुप्रवेशः तदानमजस्त्रोप्यनुप्रविशत्येतदेव नपराणुघते योनित्वादरनुप्रवेशाद्धेतो
स्तं प्रत्यविशेषात् वाच्यो वा विशेषः तस्मात्प्रणयनविधिर्यथावच्छिष्टमेव प्रणयनमजस्त्रौ ह्यर्यवोः मध्ये यस्य गार्हपत्यमनुगतेमेय ननेनोत्पाद्य यथा।
क्तमेव प्रायश्चित्तमावर्तयेत् तथाहवनीयस्यापि गार्हपत्यनामापन्नस्य मथनमेव प्रणयनं यथोर्ध्वमुत्तरवेदिप्रणयनात्प्रभुसोमयोः प्राय॰
णाग्नेः तत्र आहरेदिति शेषः अदर्शनार्थं चेत् न सम्भाव्यथ्यपोरपिपः ७ कश्चनानुगच्छेदिति सामान्योपक्रमात् अन्यथा तस्यानर्थक्यप्रसंगाच्च
तदभिप्रायमेव वचनयोरनुक्रमणं वेदितव्यं अनित्यत्वाभिप्रायमित्यपरे तदेतदन्वाहितप्रायश्चित्तस्य विषये सर्वेषामित्यहोत्रिकादिप्रायश्चित्तानां
रवाधके विशेषविषयत्वात् यत्स्वतोभावानुगततावित्यनेनानुसर्वविधिर्बोध्यते विशिष्टतमपत्वात् तस्य सर्वोपयद्यनुगमप्रायश्चित्तविधायो
वाहितानन्वाहितादिगोचरत्वेकैकानुगमनावर्तितति स्तोकाभ्युदयरहितोभयानुगतौ च सावकाशात्स हि शिष्टोभयानुगतौ पुक्तौ नत्रेक वि
षयेणानेनवाध्यतइति यथा॰ इति अन्वाहिताधिकारशीकानिरूपणं समाहितमपिग्रहणं यावति देशाराप्यापराह्णापयननिमौवषिय

द.प्रा० घग्निः कश्चिद् उपक्षायेत आयतनादपगच्छेत्तत्तदेवमग्निः परीमर्शमेरेत पुनरायतने निक्षिपेत् कृत्स्नाग्न्युपक्षासाराक्चापंविधिः पथोक्तेव हचाश्रु
३ लापनेपोराहवनीयमवदीप्यमानमवीक्षणम्पापरासारेति अग्न्यकदेशापरामेतुपदिपुरापपोजेभ्यो वर्हिः परिध्यगारहत्यादि विध्यन्तरं रुद्रवीर्यवेदि
3 ०वसेत् परशाद्यः परोगोब्रह्मपत्रैवव्याख्यातः शम्पापरासात्परतरामपगच्छेद्यत्रसोग्निस्तत्रे तराग्न्यपिप्रत्यक्षान्नीत्वा तदनुगुणं विहृत्य तद्दृ
ष्टत्रवसेदित्यर्थः तद्वेयेन ततत्रपथो०हरेत् पथः समीपपेदर्भीः तत्तोवर्हिराहरेत् अन०बने पदातिपमिद्धिस्तत्रमध्येपतितांतस्यैव।
प्रसंगोवेदितव्यः ततः० स्पति ततः श्वोभूतेपतोदेशात्पंवेगतस्तत्रप्रत्यव स्पति सोमेषुअवसानप्रत्यवसानेनभवतोपत्राहेद्विदृष्ट्यात् प्रत्य०
वेपेत् पदासवेगवीनांवात्साः सर्वेभिवपयः पिवे पुर्नेनुहविषेयपी प्रमिवशिष्टुत्तदापवागं निर्वपेत पयपिसान्नायपक्षानापर्तेस्माहृमिका।
पवागंस्तथाप्योषधिगुणात्वाग्निवीपादपः अपराणांनाधर्मीश्वरःवत्कापीपेदृविनिष्पत्यर्थमिर्वेति सान्नायविहितास्त्वर्थलोपात्रिव त्राग
शास्त्रात अतोर्थीत्रार्थवत्वात्क्रियते उद्वासनादारभ्यसान्नायपोपीतरक्षानापत्रातद्धर्मीभवति पथक्प्रदानाच नानादेवनत्वात् परा
तभयोरपिरोहयोः पयोधितेस्यानदासहप्रधीनंपवाग्वोरकेदेवतत्वात् अत्राहभुरद्वाजः समानदेवनेषुसमवदायप्रचरतीह विगुणेषुपस्य
गणेषुचेति अयाः०वसेत् संस्कार्ष्यविनदहो वोपवसर्थकृत्वापीते नहवि यापुमर्पजेतेत्यर्थः नाग्नेपस्यावृत्तिः नाशादोषाघभावःतत्र दश०
तरस्मै दहविषेवस्तानपाकत्येतिलिंगाच्च गवदोहांतरस्यापि अनघ्दुष्यपेतिदृष्ट्वीपस्य०वसेत् अग्निनीशादोषापहरादित्तःश्दे ३

ग्रहणमहेंद्रस्यापि प्रदर्शनार्थं प्रातर्दोहेनास्य समवदायप्रवेशे दिति अविशेषवचनात् अन्यथा महेंद्रयाजिनस्तत्र याज्यानुवाक्याविरोधात्
तथा ऐंद्रे माहेंद्रे वा पुरोडाशे नस्य सक्तीनद्न्ये वषवहचाः व्रीहिपाशाघवा निवर्तते यदा शत्रावर्तिस्तदा पाकर्द्ध्यं यात्राणाप्रयुज्य निरूप्य व्री।
हीनुपवसेत् यदा तु श्वस्तदा त्वनंतरमेव निरूप्य नोपवासः यत्म्या० कुर्वीत यत्म्यान्नरदुष्टस्यात तक्षतमेव कुर्वीत् न तु सान्नाय्यप्रतिनिधि
त्वेन पुरोडाशः प्रवर्तन इति सोपि पुरोडाशः कार्य इति भावः अथ० शाख्यान् इनरोदोहः पुरोडाशास्यानंतरस्य स्कानेनिरूप्यः व्रीहीभिः पु
रोडाशः कार्य इत्यर्थः सचैकादशकपालो द्वादशकपालो वा रोडाशान्नविकारत्वात्तस्य च प्रागुद्वासनात् पुरोडाशधर्माः परतः सान्नायध।
मीश्रयः पूर्ववदेवं वेदिनम्याः तस्य चरेत् समवदाय सह वदाय एतत्मा यश्चिन्नेरुपवासस्तत्रायीन्निवर्तते सायं चरेत् गतं अत्र ब्राह्मणो
कल्यांतरे सुचाम्यनदोहातीउभयामैं च पुनर्णीज्यो कास्तु त्रकारकृतामुभयानीवेचवक्ष्याति तेनान्यतरातैनेष्यते न्याय्यप्रलायनत्व
त्रानुग्रहमाह यथा अन्यतरदोहे मासिच्य प्रचरेयुः पुरोडाशं वा तत्स्थाने इति वाक्ष्येपि सायंदोहातीवा मलोतोनुग्रहः यथा प्रातर्दु।
ग्धदैधिकत्वात स्यान्यतरांभक्तिमात्रच्यते न यजेतेति यस्य० इति उभयाः क्रमेण पुरोडाशौ निरूप्य सहप्रचाराः पूर्ववत् यदा पुनर् निरू
प्येन्नरात्यर्थे पुरोडाशे स्पस्याति युगपदाग्निवातद्ध्वा कपालयेचशारावो निर्वपेत् तदस्य यरीमाणामित्यर्थे उत्तनाहि तत्पेचशारावशाद
पेचशारावपरिमितं द्रव्यमभिधते तत्र शारावेण निर्वपानित्रियेजकपाद्विलक्षी सदा हरशाशारावचतं निर्वपेत् निद्वादशामत्रेणात् हनीमितरा

रुद्रा· शिलिंगात्तदीदृग्रूह्यामन्त्रापि प्रदर्शितार्थौ रौद्रं वा माहेंद्रं वेति समानमिति इति च ह्युच्यते: सान्नायप्रतिनिधित्वं च हविषो रतस्य वलिंगात्सिद्धं पयो
४ वा ओषधयः पयसे वास्येत्पयो वरुणेदिति लिंगाच्च तेन सान्नायधर्मिकत्वापि नयोः पूर्वं चैव देवविदित्व्या कात्यायनस्त्वपचशारावं प्रकल्प्याह प्र
५ तिनिधिः प्रायश्चित्तं वा देवताश्चैतेरिति प्रायश्चित्तार्थत्वे तु पुरतो पुद्धासनादाग्नेयैन्द्राग्नधर्मता हविषोरिति प्रायश्चित्तार्थत्वे तु परतो पुद्धा
सनादाग्नेयैन्द्राग्नधर्मता हविषोरिति विशेषः एवमश्वादीनां तु प्रतिनिधित्वं प्रदर्शितमेवमस्तु त्रैस्य बहुमिति सान्नायधर्मिनैव पयोक्तानुसर्थ्यपा
अग्निं वेशा देवतानिर्देशेनैव सिद्धे हन्तर विकल्पार्थानुवादः पचं०व्रतं पचशारावमेकैकं पिंडाय निरुप्यतेनैव प्रथमममग्निमिष्ट्वा ततईदृं यजेतत्व
त्वष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपेदित्यर्थः ब्राह्मणोक्तोदीदृं पचशारावमोदनं निर्वपेत अग्नि देवतानी प्रथमं यजेत इति याग विधिरेवाग्नेरष्टाक
पालस्य कल्पक इति प्रथमः कल्पः रौद्रादेवपचशारावादग्नेर्वाचनिको याग इति पद्‌तिद्वष्टव्यं उभयत्र चाग्नेययोः सहप्रदानमिष्यं तेनविभ
वात्‌ त्र्य यो० वसेत्‌ व्याख्यातं यस्य० जेता ब्रतादि महाव्रतमहः तच्चो पवसथ्ये तत्रैव व्रतोपदेशात्तस्मिन्नहनि पदि पत्न्यायां तवशादनालभुका
स्पर्शीनहीस्यात्तदातामपहायैव पर्जनदर्शपूर्णमासाभ्यामित्यर्थः अथ वा व्रतशब्दः कर्मवाची यथाशिष्टानिव्रतानि मे स्यादि तत्रापि निपत
महाव्रतमहस्तस्मिन्नालभुकायामपि पत्न्यां तया विना कुर्यादेव न तु कर्मेत्यर्थः न यथा पर्वणोर्दर्शपूर्णमासे आमावास्यायां पिंडपितृयज्ञः राम०
सायं प्रातरग्निहोत्रमित्यादि व्रतग्रहणीतिवचनाद्यथैव प्राप्तिनिपति ततत्राह नालभुकायाप्रक्रियते एतदुक्तं भवति यस्मिन्कालेयस्यां क्रि। ४

पापामक्रियमाणायाप्रत्यवायः प्रायश्चित्तवाक्यश्रेयश्च मुख्यः कावः तत्रानालंभुकायामपिक्रियतेनेतरदिति तेन काम्येष्वयः यस्तु सोमाख्यपशि-
न्यवीरपनालंभुकानतस्मिंनक्रियन क्रियतएवतस्मिन्यदाप्रक्रांतमभवेति प्रक्रांतस्यकर्मणःसमत्कार्यप्रतिनियमात् एतेनाम्नाधेयादेरपिप्रक्री-
तस्यतत्कालापवर्गीव्याख्यातः सोमेनुप्रक्रांतेनालम्भुकायांनियमविशेषमाहकात्यायनः यत्क्षदक्षादीक्षारूपाणीदीक्षाव्रजकानिपरि-
धानवस्त्रमेखलादीनिसम्यक्क्तोयापेनस्पृश्यानिकृत्वाकक्विमृदेशेनिधायसिकताख्यासीतोप्रस्रवणानिवत्सचिवेच योमीजालीयसममी-
येकृत्यासु त्रिरात्रांतेगोमूत्रमिश्रेणोदकेनस्नापयित्वा परिधानादिकंदेलिसान्निपानिके प्रजातापीचदशरात्राद्दूर्ध्वंस्नानादिनगार्भिणींदी-
क्षयेदित्येके त्र्यपतिपागभीरिति श्रुतेः प्रजातायांतुप्रसव्याशौचेयजमानस्यापि हीत्रादावधिकारयुक्तोधर्मशास्त्रकारैः बौधायनस्तावं-
त्वाशुचिःकाम्यंनयजेतनिधिन्नयजेत स्वाध्यायमधीयीतत्यत्राग्निहोत्रादर्शपूर्णमासेष्वदतिमनुनाप्युक्तं नवर्षेपेद्धाहानिप्रत्यहेला-
स्निपुत्रक्रियाः नचतत्कर्मकुर्वीणसनाभ्योपिस्तुचिर्भवेदिति याज्ञवल्क्योप्याहावेतानोपासनाःकार्याःक्रियाश्चश्रुतिचोदनादितितथानित्या-
निनिवर्तनेवैतानवर्ज्यमितिगोतमः जाबालिश्चाह जन्महान्योर्वितानस्यकर्मत्यागोनविद्यते एतेनजातेष्टिरपिव्याख्याता तत्रत्वाहभर-
द्वाजः कर्थजातेष्टिरित्युच्यते शम्याइत्यस्मरण्येजातएववर्त्तिजःकुर्युरित्यालेखनइति बौधायनश्चाह सद्यस्माद्बौधायनस्थितापांनिर्दि-
शायांनिर्वपेयदिनिजातमेवविदित्वेतिशालिकिरिति जघन्योपत् योल्कतुसकालेदासिणतः पाशमुदकपुत्र्चपश्चाद्देदतवेदिस्यानूली

रु.प्रा. निदध्यात् पदायेति पदेयमितिगतत्रिरात्रात्स्नातास्नान्तदेनामनुगमनार्थमुहूपनतन्वकमेशाएवप्रायश्चित्तार्थीननुपुरुषार्थीः कस्माद्धेवार
५ तस्यपरस्यभीयतेयस्य वृत्येहन्यत्यनालेभुकाभवति इतिप्रकल्पतामिष्ठोपवृयेतेत्फत्काधर्एवैनामुपहूयतेसेवततः प्रायश्चित्तिरितिश्रुतेः।
5 यस्याग्मयेत् कथनवशादुह्यतस्याधः पतनंतनिर्घ्यदिनव्याख्यानावल्मीकवपानामुधस्यविहृतविलोकत्वात्तस्माद्विर्वैवनोपपुनर्जेहूपात्
अग्निहोत्रे अवनयनापेक्षयापुनः शेषआवर्तेत् दोहनेनविना अन्यदागमयेत् उत्पादयेत्। यदिम्रयेत् कीटोमध्यसेवीक्रिमिः अंतःपरिधीति
देशोपलक्षणमग्निहोत्रे यस्यान्जुहुयात् पुनरग्निहोत्रग्रहणात्स्नान्नापेनापिविधिः अवर्षेत् उपरिवर्षेन्पर्जन्यः तत्कृत्वातदवद्य षंमे।
म्राहुत्वेत्यर्थः सकृदुपान्मित्रोजनानीतिश्रुतेः ततोमांदुग्ध्वाहोमः केचित्तुमित्रोजनानीतिपर्वीहुतिमित्रेणाग्निहोत्रेहुत्वापुनर्होममिच्छ
तितदाप्यमांदुग्ध्वापुनर्जुहुयान्मित्रोजनानीतिश्रुतेः ततोमांदुग्ध्वाहोमः केचित्तुमित्रोजनानीतिपर्वीहुतिमित्रेणाग्निहोत्रेहुत्वापुनर्होममि
च्छतितदाप्यमांदुग्ध्वापुनर्जुहुयादितिवचनाद्दोहहोमयोरावृत्तिः यन्नुपरस्ताद्दोहस्योपरिष्टाच्चहुत्वा यस्यरीनस्यानेत्रंस्यात्तत्रमेवभव
त्कमयोर्होमयोर्विभवात् यदिंजुहुयात् अभिहोममुपरिहोमः तत्रावशिष्टादेवोत्तराहुतिःस्कन्नौउभयत्र ततोहोमाद्ब्रह्मणः पूर्ववत् यदापुनरु
त्तराहुत्यैकदेशः स्कन्नोनसर्वोहुतिस्तदात्तदन्यामाहिपेत यथावक्ष्यतिपक्षान्नाहुतिमात्रेविप्रुडेवसेति मात्रापचारेनक्वेषणासमासमुपादितिन्च एप०
पर्वाहुत्याससहोतराहुतियननेप्यपमेवविधिस्तस्यापिफलतः स्कन्नत्वात्तन्तुल्यमस्यापत्वाच्च यदिंजुहुयात् यस्माद्वारोरुद्धापंदेनतः सोमी ५

नीतरः शाकलस्ताग्निनतस्के हिरण्ये वाजुहुयात् उत्तराहुतिग्निस्पर्शी मन्त्रलिङ्गानुरोधात् तथोपपन्ने शाकले हिरण्ये निधायस्येव भरद्वाजः वद
त्यन्तिनिषच नाग्नत्रमध्ये होमः स्वाहाकारस्त्व तन्त्र एव भवति नतः शेषः समाप्तिः तत्र स्रुक् प्रतितपनमुपसमिन्धनं वा हवनीयस्या संभवान्न्वि
वती तो प्रतिपन्नित्वत्ते नत रेवोद्देशेन मपि निष्ठं भवति परिसमूहनादेस्त्व निवृत्तिः शाकलो हिरण्य पोरग्नि प्रतिनिधित्वेनन विधानात् यस्याप्यज
स्त्र आहवनीयस्तस्यापि प्रतिनिधावेवाग्निहोत्र समाप्तिः अविशेषात् ततो मर्थ्यनी पदि० तरतः बर्हिः परिधीति देशोपलक्षणीयादि पुरा
स्तादिति लिंगात् ब्राह्मणोपरि ध्यग्रहणाच्च नेनान्वाधानप्रभृत्या प्रयाजारम्भात् पंविधिः अमन्त्रतत् स्त्रीभिर्गारि प्रहृत्य सर्वं प्रायश्चित्तमेव वुध्वा
मूर्ले अभिनिदध्यात् अभिपीठ पत मातमई तिसवानुदित्स्त समुद्र पत आह० रतिगतं प्रहृत्य जुहुयात् तत्स्त्री प्रहृत्य मन्त्रेणावाभिजुहुया
यात् पदि० जुहुयात् प्रवासादौ समारूढोग्निरग्निहोत्रकालसन्निकर्षे यदि विहरणाय मथ्यमानेन जापेन तदा लौकिकाग्निमाहृत्य गार्ह
पत्यायतने निधाय विहृत्य जुहुयादिग्नि मर्थी तथा च बौधायन अथारण्योः समारूढे मुमथित्वाग्नीन्विहृत्य जुहुयादपि वा लौकिका
विहृत्याग्निमन्तरणीं निधाय जुहुयादिति आश्वलायनेनापि अग्निहोत्र अग्निहोत्रापकालो मा वजायमानः इति दत्तानासमारूढविष
यत्वमेवास्य विधेः रेखापितं न ह्यनुगताग्निरग्निहोत्रापमथ्यते अपि सर्वकर्मार्थी समारूढस्तु कदाचिदग्निहोत्रापे वमथ्यनेप्रवासा
दाविति फक्कितहि यपत्नी जत्रा जस्त्राग्नेर्विहुषु समारूढेषु परावाग्निर्मथ्यमानेन जापतेस्स एवाहुत्यः एवविहरणकालप्रभृत्य होमस्का

हृ०श्रा त्वारयमेवविधिः होमकालातिपत्तौनुकालातिपत्तिविधिरेवनापंविधिः अनुगतविषयेनुके वच गार्हपत्यानुगतावुभयानुगतौ चमथ्यमानस्य।
६ जन्मनियोविधिः सुयस्य वोभावानुगतावित्यत्रैवदर्शितः अन्यत्रमीतिमथ्यमानइत्यविरोध वचनादनुगतिविषयेपिसमानोपिविधिःकालसन्नि
6 कर्षइतिचप्राधान्याद्धोमकालसन्निकर्षोऽङ्गेते तेनानुगतिविषयेपिहोमकालापत्तौयस्याहवनीयइत्यादिविधिनामथ्यमानस्याजन्मनिभ
वंतीतिअथा० मेरोत् आगामिकालेविप्रकर्षेशवावरमाणोर्पयेत् अस्यथापुनरप्यनुकल्पः प्रसज्येतेन वनक्लृप्तिविषयेपुनःप्रितिभावः पर्यंत
र्यं अजादयोग्नेःप्रतिनिधीयेतेमुख्यत्वादिसाम्यापात् पर्योक्तंब्राह्मणोनप्रतिदेवता अन्यसज्जनतापत्नीकृदेशस्थेनरं० स्वापयाम्नरोम
नु ब्राह्मणमत्तुः पश्यूनोतस्मातेमुख्यास्वतोपसज्जंतेसमादि तस्माद्विकारेग्निलिंगानांमंत्राणां नत्रोहूरणाय्यपर्णाप्रतिनिपनाद्यग्नस्याभावान्नि
वर्तते पथाअपरोहरणाभावाइवाजादीनांमहेयत्वस्थापनमपिनिवर्ततेः पराग्नि होमपक्षेतुहोमार्थमवस्थापयीविति अजःश्रीपात् अ
जजानिसंमीधिनेमांससञ्जीणादिवा किंचि अश्रीपात् कर्णेचमांसवर्जीमित्याश्वलायनः पथ० नष्पिब्राह्मणोप्यजपाआरवात।ब्राह्म०धीत
अस्यवींचार्थविवर्जने पदि०नय०भवत्यत्रश्रुतिः अग्निर्वान्वेरुभस्मिवःइति रु०० सीत अस्यत्रब्रह्मपत्याद्यर्थीद्वेधादासनादितिद्रव्य
अविरोधाजपदित [illegible] र्यकार्येकारणयोरभेदादितिभावः भवतिन्वात्रश्रुतिः अग्निंयागर्भंदधिरइत्यादि आपः० इतिआपस्तंबीभस्मा एप०
अपितवर्जेयेदिमर्थः दारुदोषादपिनविभस्मेनेत्याह अप्यवापः अभोजनीयाअभोज्यान्नाः अद्भिः पीनसुखार्थस्यप्रक्षालनस्यनि ६

वेधोनशेषोवायस्यापि प्रपन्नस्यैवकर्माधिकारात् संव॰ स्वनःसांवत्सरिकन्वपिविकल्पाभावः स्वमते अग्न्याभोजनीयस्यैतत्संवत्सरमितिलिंगात्
प्रकल्पिस्यभवति संवत्सरः हितं नातीति संव॰ पैत्र्यात्मपत्नेष्टात्र निष्ठतिः अग्न्यहेवाप्रवेंगावरेचक्षुर्वालावस्यांपद्येव चसन्नतान्नियेर
न्द्रहेरन्वाऽप्हाः तत्रेयामि ष्टिवैनेमित्तिकीोसिष्यातेचतत्र कामोवाक्यशेषात् यथाग्नेयीपुरापुबोपरः प्रमीयतेनास्यायंज्ञहृदहृतीतिच अ
ग्न्यथोवा अग्नेर्लौकिकेवैदिकेवीसंसर्गेपिचानांपरस्परसंसर्गेचेवमेवासिहृत्सर्गेणाभवतिअपवादेत्वमाः ताश्चसमारोपणेनविवि
केष्वाग्नेयुभवंतिसमारोपणामंत्रश्चावनुतेतमग्निंहृसः स्रीरनीरिद्वविवेक्ष्यति तयासंसर्गेप्रकृत्यारएपिरानीत्समारोप्यमेववौघ्यापतःअ
ग्न॰नीयो दीप्तत्येपातामिनिविपरिणयेनान्वयः गार्हपत्याहवनीयाविनि वचनान्नयोप्रथगेकससर्जनभवतीयमिषिः एवमुत्तरत्रा
पिदृष्टव्यं अग्नि॰चाकेगतो अग्न॰पोवापर्वंवदन्वयः अग्न॰नेन सप्तसेन अग्नपरस्पनपः सर्वत्रप्रदाद्योदवाग्नः अग्न्यादाग्नेग
हदाहीशवा ग्निश्रितान्निःस्तनकाग्निजीनकमीर्थीः वैकृतोशतिप्रभवः संकुककादमासामाम्नापाएवपान्यानुवाक्याः यदिस्यमे
त् यत्रतुगृहदाहादिनिमित्तक्रमवश्यात्क्षामवत्याद्योष्प्रसंगःसर्वारूपःसन्निपतेषुः तत्रनिमित्तक्रमभेदसत्यप्यनेनैवक्र
मेणेष्टीनिर्वपेत् व्रात्यमनीवाधिकारान्तीया तत्रापकृष्टेवनुयंयनिरूप्यततोविष्वचारिष्पःसंकुसुकानेष्पःप्युचिवंजेनिर्वपेत्
ननःक्षामवतीमाघांसतिमतंगमपेत् व्रात्यनमो अथवाविविचयेत्निहृप्यव्रतमपतेनिर्वपेत्ततोनतरोकेनैवक्रमेणाप्युपादिष्पः

रु.प्रा. साममेवसंतेभ्यः ततोनेत्रानपत्नीमित्यर्थः कृतिपयपनिमित्तसान्निपातेनक्रमेणोवेष्ट्यो भवंति गर्भं०रध्यात् तस्याक्रमसधानावोऽपतापी।
७ अन्या आहुतीर्व्याहृर्के एतेनेनुसंकल्पप्रायश्चित्तमपिस्यात् अग्नः० स्पृक्त एत इुक्त ब्राह्मणोनतथाकुर्यादित्यर्थः इदं चतत्रोक्तं त्र्यारध्यदर्शपूर्ण
7 मासस्य मनपोरन्यतरं स्वकालादतिपाद्यानदुहृस्तिणं पाथिकृतीनिर्वपेदिति तांचकृत्वां वैश्वानरीपिकृतीव्यानिनेमितिकान् एकस्मिन्दा
वेश्व्यपमाणानितिवचनाच्च तेचकृत्वातिपन्नेष्टिरपिकार्याकालातिपात्स्यथीत्वपोः उक्तंचबोधायनेन पथिकृतेनिरुप्यवैश्वानरंद्वा
दशाकपालंनिर्वपेदत्यातिपन्नां प्रतिपजेदिति कल्पांतरमप्याह तत्राहस्मशाट्यिकिः पाथिकृतेनिरुप्यवैश्वानरंद्वादशाकपालंसमा
नतंत्रमनुर्निर्वपेत् नचातिपन्नाप्रतिपनेतइति यत्रचपावदुत्तरस्यकर्मणःकालः स्मात्द्वेवषातिपन्नेष्टिः उत्तरेणात्ववहृष्येकालेप्रायश्चि
त्तमात्रंदधिकाण्यानेपतेनातिपन्नेष्टिः अकालेकृतस्याकृतत्वात् अथापघकृतप्रायश्चित्तस्यैवगोणात्मनंकालमाहुः कल्पांतरकाराःभर
द्वाजस्तावत् आदर्शपोर्णमासस्यकालोनातीपाद्यापौर्णमासादर्शस्येतिकालातिक्रमेआपद्यजेतेति निरानकारोप्याहसर्वत्रापूर्ण
मासापक्षादर्शस्यस्थानेकृष्णपक्षश्चपौर्णमासस्येति तथापौर्णमासेनहविषापरपक्षमभिपजेतमावास्येनपूर्वपक्षमितिचवचनांत
राणिकल्पांतरत्वान्नलिख्यते समानमेवतद्दिवहूनामतिपन्नोअपीतिइष्टव्ये समा०कार्यः योयपाथिकृतःपूर्णेशः सतिपन्नेष्यासमा। स्म०
नतंत्रेप्रयोगस्वस्यःकार्यइत्यर्थः तद्वातिपन्नेष्टिःसर्वेषामीतकालत्वेनसंभवतीतिगौणकालत्वव्यवनिष्ठते नवास्मिन्कल्पेवैश्वानरी। ७

पत्वात्पाथिकृतेन सह्यानियत्वात्पौर्णमासकालेऽप्यवतिष्ठते न चास्मिन्कल्पेतस्य एवमुत्तरविकल्पयोरपि द्रष्टव्यं अथ प्रवृत्तस्याग्निपर्वोत्सर्गाद्वां।
नरीयं विधिमाह अथैं॰ यते यस्य प्रारब्धेपि मध्ये विहृतास्यात्तस्य यदि मध्ये पर्व पाथिकृतिक्रियते तदा सप्तहः पूर्वप्रवृत्तो विच्छिद्येत न चान्ते कृती
यतेप्यती निहृतस्य दोषस्तत्पित्रापः कर्तव्यत्वात् दर्शो यदा अतत्रान्भूतः आग्नेयः स एव पाथिकृद्गुणः कार्यः तेनैव पुनर्यज्ञस्य विहितस्य पंथानां
प्रतिपद्यते न च यज्ञो विच्छिद्यते इति सर्वा अपि कल्पाः प्रवृत्तस्यापि यत्रोपर्वाग्नीर्विकल्प्यते दर्शात्स्वान्तरीयत्वात् अप्रवृत्तस्य तु पूर्ववदेव भ
वतः प्रवृत्ते कविषयत्वात् अस्य सत्यापाठस्य पाथिकृती अपि प्रवृत्तविषयावधिः यथा रानां प्रवृत्तां हरति प्रवृत्तिकालानि नयेत् प्रवृत्तस्य
वैश्वानरीयेति नायमपि प्राप्य सूत्रकृतः तस्य सामान्यतो वचनात्त्रविशेषवचनाच्च संपा॰ पर्यं प्रायश्चित्तः केवलमिष्टिरेव मध्ये पर्वका
यत्गुण विकारोपि वतस्य कार्यः संपाजमात्रेणेव कुर्यात् अग्नेरपादेयानामिति सर्वमस्यग्रस्याप्रकृतीत्यर्थः एवचानन्तरस्य वा विधिर्वि
कल्पेन पूर्वयोरित्यत्र ते भवति अग्न्याधेयदर्शपूर्णमासजितः प्राप्त इति यतो विधिः अन्वारब्धदर्शपूर्णमासस्य तु को विधिर्भवति तन्वालिय
ज्ञविभ्रमवस्येपि ब्रीहिन्नेणा विहितायो यज्ञविभ्रमवस्यादिति तो स्त्र काले प्य नु क्रमिष्यति काम्येष्टि प्रकरणे न सा प्रवर्तिष्यते यतोय
ज्ञविभ्रमे पूर्व दर्शपूर्णमासानि यत्नोप्याख्यातं उपयत्र हकारेण यथाकौ न खलु विभ्रमेषु इति प्रकृत्याह यस्याग्निहोत्राहुतिरप्यो न्यस्य हा न मा
पद्यते यत्र वा दर्शपूर्णमासावति अस्योम्य यस्क्षा न भाप द्येते इति गौणकालस्याप्यतिपन्नावित्यर्थः गौणकालस्त्र दर्शितावृदुपर

रुद्रा॰ ८ ४ नस्यैव लोकशास्त्रयोर्भिन्नत्वप्रसिद्धेः यथा योगाभ्यासः सन्यासश्च इति यथायोपपत्तविशेष स्यादिति प्रश्नस्योपक्रमस्याश्रुत्वस्य तविशे
षः इत्येवमस्माभिः पाठः तस्माद्यत्रेच्छिपन्नानाम श्लेषविशेषः तत्रैव मिश्रिक्षविति तत्र दर्शपूर्णमासाविशेषेणेनतिपत्नीगोणकाले विवादे तस्य
स्येज विधिर्वैशेषिकत्वादत्र संघातस्यः सोमविशेषे घेनुसोमरावववक्ष्यते सस्र दर्शानाग्निषु नाग्निहोमेन यत्तविशेषोपयुक्तेनेति दर्विहोमविशेष
वद्दर्विहोमः सप्तहोता सप्तहोत्रापत्तविशेषं प्राजपेदिति किमिदानीमनारब्धदर्शपूर्णमासस्यतदेतिपत्नीनास्यैव प्रायश्चित्तं ३१ मिति
ब्रूयात् अथवा पथिकृदे स्यान्तरावेव निर्वपेत् प्रायकालयोरतिपादनात् तदुक्तं बौधायनेन अनन्वारब्धदर्शपौर्णमासस्य प्रायश्चित्तं
करणाइति कुर्यादिति बौधायनो न कुर्यादिति शालकिरिति यस्तु प्रथमपूर्णमासेनेष्टा प्रथमदर्शमतिपातितवान् तस्य च पथिकृद्दैष्यान्तरा
वेव स्यात् अनारब्धदर्शपूर्णमासत्वात् आरंभस्य चोभयोरेकत्वात् अन्यथारिभार्यितां सारस्वतादीनां दर्शपूर्णमासव्यतिप्रसंगात् न ह्यारब्ध
दर्शपूर्णमासस्य पञ्चसाम्नायपात्राणि यत्रावध्येन देवप्रायश्चित्तं वेदितव्यं यशोऽग्न्यनुग्रहडक्रोमनुना यथाइष्टिं वैश्वानरीं निर्वपेनिर्वपे
दव पर्यन्ते क्र तानां पशुसोमानां निकृष्टश्रम संभवइति यस्य० पुर्के मिदं ब्राह्मणेन यथा ब्राह्मणं कुर्यादित्यर्थः तत्र चेदमुक्तं यः पुर
लाशं द्वादशपवनीतिर्थिं चतुर्दशीं मीनेनमिश्रां वायं न दर्शयजनीयमहर्बुध्यानदकगुणं प्रवजन्दर्शितेनाहविनिर्वापोत्तरकाले तत्वेजा रुद्र॰
नीयात्स निहसस्य हविष स्तलुलीस्कृलमध्यमाणमेदेन त्रेधा विभज्य मध्यमानग्नये दात्रे पुरोडाशी अष्टाकपाले कुर्यात् अधिवपना ८

रिष्टमित्यादिना २ मुपलक्षयेदित्यर्थः स्वविषयानिरूपप्रदानेऽपि दोहेच कुर्यात् अग्निर्वा स्विष्टमवेशिपिविष्टायप्रायदीहि तत्र चरुधर्मा।
पेवाभावा व्याख्याताः चरुसंत्राप्यपोः श्रपणस्थानादौ तत्पोरेवगुणविकारो पुरोडाशश्च्याग्रेयविकारएव पुनरीज्यापात्काविकल्पः नतु क्वचित्कापि
वपेजेतदेवपनेमेति नायं विधिरसन्नयतसान्नायसंयोगात् आहवनीयश्वलापनः सान्नायपुरस्तादूर्ध्वं रमसा स्यादित्यतः तिभा २ ध्रुवज स्वाहस) पन्त्रा
सन्नयतो विचतरस्यकेविघनरत्यपरीक्षितमिति विघनरत्यपेक्षेचवीरस्कन्नपणमेद्वाग्नाधर्मा: अनि०२ ध्रुवः पराप्तुनरवी वीद्वि: वीपादकाल
प्रवृत्तिर्वीतातरासंज्ञापः किंप्राकृतास्ताएव देवतायै निर्वापमिस्तन्वैकृतीभ्यर नितन्त्र प्राकृतीभ्य इत्यशङ्क्य स्थोभम्यने प्राकृतीभ्यः इत्यविवक्षिता
संख्या तेट० नयेत्सर्वांनु प्राकृतीदेवतानंदुलीभ्यं तेषुव्रीह्यादिषु पूर्ववद्दैकृतदेवतानि वेशेनेमा पागमयेत् सुह० स्वनः विवाराहं प्रजपापस्तुभिर
र्धपात्रेत्यर्थवादे नश्यहि हेतुत्वाव्यापमादस्यादिति हविष्यहूमित्यस्यतेनतद्वजेतपावेकृत्यो देवताभ्या व्यध्रुमाजा: ताभ्योनिर्वपेदित्यर्थः विति
शेषांविनिरूप्य समर्थ निरूप्य तत्राभ्युदितेप्राकृत्याश्व देवताभ्ये शेषं निर्वपेदित्यर्थः नदु० नयेत् व्याख्यातः पशा० वसेत् अथनिरूप्यानिरूप्य
विषयपयोः व्याख्यातरीपा अपि कल्पाविकल्पार्थंप्रवरप्रये ते अग० हीतमनिरूप्यअनिरूप्य विषये पूर्ववदस्यादितेषु कत्वा पुनरीज्यां कुर्यान्नि
रूप्यविषयेपि वक्ष्यमाणव्रतचर्याकल्पाडाकाव वकुर्यादित्यर्थः व्रतचर्यावाडोरांशं सीतव्रतचर्यापवसथ्याभ्यासः तीवनोद्दांशं सीतनश्र
स्यामिकतुमित्यदीक्ष्यनाशीसीतनेकेरित्यर्थः तथाचव्रतागकावेवेत्तिकात्यायनः पुनरीज्या नियमस्मात्रमत्राधिकामिन्निवेदितव्यं अय०

रु.प्रा चर्यानिरूपणविषयेऽसावामावास्येव पुनरस्यत्ता प्राप्नुयादिति सावाक्यन्न चर्या व्रतमहरेव नाम्यत्त्वमित्यर्थः तत्रदनिरूपणविषयेनंतरसूत्रोक्तेनकल्पेन
६ सह त्रयोमीमांसाको नरकल्पायुक्ताभवंति यथाप्राकृतिमेवाविकृतांकृत्वातेषेवपुनर्यजेत अभ्युदितेष्टिं वाकृत्वाप्रकृत्यापुनर्यजेत औपवसथ्य
९ मात्रेवावधर्षित्वापश्चाद्यजेतेति तदेतद्युक्तं बोधायनीये स हस्माह बोधायनः स्विष्टेऽवामावास्येष्टिर्विमिरिह्यापुनरुपवाष्यश्वोभूते काल्या।
मनभ्युदितामष्यानं यजेतात्राहस्माहशालिकिर्येषाब्राह्मणानेपि सत्त्यावयक्रपेष्ठापुनरुपोष्यश्वोभूतेकाल्यामनभ्युदितामव्यापन्नांया
जेतेन्यपि वौपसथ्य एवातिप्रवर्धेतेति सा व्रतचर्येत्यत्रप्रयोगमाह वत्सांश्छ्यात्र अग्न्यन्वाधानादिसर्वैकमेवयथानुष्ठितमेवावतिष्ठतेप्रा
नर्दोहार्थमपाकृतान्वत्सान्मातृभिः संसृज्य सायं दोहार्थं पुनरपाकृत्य दधनर्थ्यमादधेत यस्मात्पुर्वेनं दधिहविस्तदा तेचनेप्रतिपादयेत् पदिप्रात
र्दोहाप्यस्मुनः सचतस्मिन्नेवदधिहविः तदा तेचनेप्रतिपादयेत् यदि प्रातर्दोहप्यस्तुनेः सचतस्मिन्नेवदध्यानि दोहत्वेनयोज्य नत्याज्यस्तम
रांवस्यापात् यत्तन्निरूपआग्नेयः साधायितेस्वपितश्चेत्स्याज्यरोवशुक्लपर्यपितत्वादिदोषप्रसंगात् ततःश्वोभूतेकृतांतामत्रकाम्यपजेनय
र्दाकृतांतायामिन्द्यायीवर्तताग्रंतदापुनरीज्येवअकालेकृतस्याकृतत्वात् अन्तयेति व्रतमेषोव्रत्याधरणाव्रत्येहनीतिमध्येवचनात्तत्य
वीमांसंवध्यते तेनसाविकालिकयोदेवव्रत्यचरणा व्रत्येहनीतिमध्येवव्रतेनप्रवासयोर्भवतिव्रात्यतीव्रत्येहनीतिकाकासीवदुभयत्र एम०
सवध्यतहत्त्यपरं बोधायनश्चाहाय आहिताग्निः सन्नव्रत्यमिवचरेत्माधानप्रभृत्येवेदमुक्तंभवतीतिबोधायनोक्ताहिनेघेवोपसमाहितेषु ६

चेति स्थालिकिरिति अग्नत्कुर्यात् आर्तिर्जगद्दहोहृषिजाष्कृत्याहृत्यर्थः वृत्यैहत्नीमनुवर्तेते तथैववहूचाःतदाहुर्यआहिताग्निरुपवसथे कुर्वाते
नित्वम॰मित्राग्नौ १ इति प्रथमपटलं पग॰येन॰ अग्निहोत्रहव्यदुघेनुरग्निहोत्रीसा यदि प्रस्त्रवणार्थे उपावसृष्टासयोजितवत्सा कस्तेदानपा
त्रहुयात् तावाभिमन्त्रयेत पयुःपयोः शावये वत्स एहीति विकृतपाउक्ता पपतिं अध्वर्युः तांदुग्धा सहस्रीरेण तस्मै दद्यात् यजमानोपस्यान्नं भु
जीत तथा च कृतेत स्मिन्नेवावतिलक्षणं पापा नं प्रतिमुचनिआसजति आनिर्दृतिर्मे अशान पावा अपि॰ वशान आपिवापूर्ववदभिमन्त्र्य दद्
न विपिच्य प्रशाय त्र्यविपिष्येव वातेन हापपित्वा कृत्वा आत्मनि कुर्वीत स्प॰ सपेत। तामात्मनि कृतामेवं ग्रासपित्वा नतो होमं पदुद्यादिति।
भाव: पद्यु॰ ष्यत्स्मात् मुत्कापतान्पत्रगाच्छतेति यजमानादीनां प्रैषः यमनष्यणामिष्पत् यं प्रतिकस्मै चित् अपिकापीवनगामिष्यति तस्मोद्दद्यादि
त्यर्थः यदि॰ सजात सामभ्यतुअग्निहोत्रस्कंदनेत आस्कीर्घेणी त्यभिमन्त्रणमनुत्वमेपत्यद्भिःसंसर्गीचवनस्पतितस्यापि पुरस्तादपवादः यदि॰ वेवस्का
ली वेदेकदेशान्तोमिघान्त् तदाप्रस्ताप्यतीस्कालीनस्यामेवा यदि दुग्धाहीतामेवणांसाचेत्पुनःप्रपीनास्यात् सर्वेभेदेतुस्कान्यैतस्मा आमयेत।
यदि॰ दोह्यदुह्यमानस्कन्दने प्रायश्चित्तमुत्तर्कप्वेतरस्त्वे तथा दुग्धादीनामपि परस्ताद्धत्स्यनेतत्त्रौ भयेषामपिद्रव्यमनेनयनिनिपाप्यते त्रतोदु
ह्यमानस्य पुनर्ग्रहणां हीयमाणां गार्हपत्ये धिश्रयणार्थ तदेव यादृग्निमादिस्कन्नशेषमेव यावता वहाल्यशिष्टमपि होतव्यमित्यर्थः त्र्यथ
घल्पतरमवशिष्टमनाहुतिसमं स्यात तदा तस्यापर्यिमाहाहयित्वावर्धितेन पुनर्क्ते हृयातरा त्यर्थः यदि॰ दाद्यपदिसकन्न द्विविवेनीत्के

ह.प्रा. मर्शोयुगपद्धाक्कदेतनतदाहुीयमशिष्वेनैवतुरूहुयात् आद्रियेतैवतुस्कन्नप्रायश्चित्तेश्राहुतिमात्रस्कन्दनप्रायश्चित्तविधानात् पदि० पुनः चतुर्थी
१० स्कन्देत तदास्कविशिष्टस्कान्यायामानीयपुनरुन्नयेनन्वीअभिदोहीवास्कविनत्र चतुरित्येतदनुवादत्वात्पचमस्याप्युपलक्षणं पंचावत्तिनःगो
10 नचतुर्थीमित्येनदपिचतुर्थीप्रभृत्येवस्कन्दनेवर्तिष्वतेतत्सचानेनसमुच्चयाः तीत्फक्तेभवती तथात्रप्राक् चतुर्थ्यादेनादरवचनात् विस्तत्रेषु
न्नीयमानमुन्नीवास्कवेदित्येतच्चतुर्थीप्रभृत्येत्येवस्कन्दनेवर्तिष्वतेतत्स्यचानेनसमुच्चयासंभावाहिकल्पः केचित्तुविनिवेशनेकुर्वीति यत्रतु
सकृद्दिस्त्रिर्वोन्नीतस्कन्दनेघातिचतुर्थीप्रभृत्यप्युन्नीतंस्कन्दतितत्रापिविधिरयमत्रप्रवर्तत इति यथा० हुयात् उक्तं तस्यापादिकमनेकः उक्तमेतैडाप
प्राडेनतु प्रक्रान्तमित्यर्थः प्राशनपनप्रभृत्यक्तत्रोपादानात् उक्तं च ब्राह्मणे बृहस्पते हन्नीतिसवितुः प्रक्रान्तद्यावापृथिव्योः द्विपमाणं इति
तदुदुतेपत्रस्कन्दतत्तनिमघत्रासिवास्कन्नस्योपरिस्कालीनिधायतस्याः पुनः स्कविगाहीत्वानदेवाभिवीर्धितेहोनयीमनु ततः पत्यकुर्यात
ह्युत्पादयितव्यमित्यर्थः तथापयक्रद्वुतस्यस्कन्देदित्यादि श्रुतिरेवविभावयितव्याव्याचष्टे चतीवोधापनः तथापयकदुतस्यस्कन्देदित्यादिश्रु
तिरेवविभावयितव्याव्याचष्ट) दित्यादिश्रुतिरेवविभावयितव्याव्याचष्टे निषद्यपुनरारोहीयादिति सपत्रैवस्कन्दइतितदेवस्कालीनिधायत्तिशि
षपानीयमुपुनरभ्युन्नीयतदेवमाहककहोतव्यमिति पुनहेमिः प्रागेवव्याख्यातं तस्मिन्नूनेवर्ततेहलइत्यनुसमाडु नमामित्याहुत्तिंजुहुयात् यदि०। एम०
दोर्ह्य प्राचीनंप्राक्प्रवर्तेपावमुरतः पराङ्नीस्यादित्यर्थः अथवास्मिन्नेवविषयेशाखांतरीयविधिमाह अथे० खनः श्रत्रनुहीयमाणमिति १०

विशेषणाद्याधानत्रिपक्वनिरूढपशूनामि वा तदा पूर्वीव विधिर्भवति अन्यत्र पूर्वी वा पीवा तत्र प्रजापतेरित्यभिमन्त्रणमन्त्रोत्क्रान्तिमस्यापवादः उपसर्गेलप
योक्तएव भवति ततएतदेव स्कन्नाशिद्धि अग्निहोत्रद्रव्यस्यामत्वम्यापुण्या पुनर्होतव्यमित्यस्मरण्यमतेदआले एवनमतानुपुनर्होमोपि कार्यः तत्राशे
षस्कन्दने स्कान्त्याः पुनरुन्नयनं स्कान्त्यामप्यभावे आज्यं वप्रतिनिभावमाहाग्ध्वलापनः प्रजापते विश्वभृतीतन्वं हुतमसीतितत्र स्कन्नाभिमर्शने
शेषेणाजुहुयात्पुनरुन्नीयाशेषं आज्यमशेषमिति पदि॰ दोष पुनः स्यादुत्तं पुरस्तादुपसादनदेशीप्रतिनीतमित्यर्थः तत्रोपसन्नस्य पुरस्तादुप
सादनादुपसाद्यमाने प्यवप्यमेवविधिः अन्नदाहात्पक्कच अनुस्कान्नोमप्नीपचतुरिफपलक्षणापूर्वस्यामाहुत्यामितिपुरस्तादुपादानात्
तोवीगवध्येतराणुपादनाञ्च तथा च काशीरोहरन्मुपसन्ने अग्नेःपूर्वीहनिरिति अथास्मिन्नेव विषये शान्तर्विधिमाह अर्थे मा
नेउपसन्नमहुतेउपसादनप्रभृतिपावन्नहुतोतावदित्यर्थः नन्वेवं पूर्वं वहृतसिद्धेरपावधेऽहुतइति कस्मादुक्तं कोदोषः पूर्वीहके पीवितएा
प्यमानत्वात् प्रावधिनोपात्तइदानीं आत्रवीतरेसोपि पठितइति तथैव दर्शितः तेनाचोद्यमेतत् पुनर्होमादिसमानमुन्नस्कन्दनेउ
वमग्निहोत्रस्कन्दने द्रव्योत्पत्तिरुक्ता इदानीं प्रायश्चित्तमाह आस्कान्नस्येनेन उपसर्जेत संसर्गेन पदवस्यापदेकस्कवमात्रे ततोपि वा
न्पनेतहि पुरुषमात्रमितिउपेक्षणीये तत्र प्रायश्चित्तमित्यर्थः पदि॰ श्रीपातसापेक्षिदनेप्रातणहोतोराप्रातर्होमे नाश्रीपात एवमा
सायंहोतोः प्रातः सर्वाग्निहोत्रद्रव्याणामयमेवविधिः स्कंदनोद्रव्योतनोचभिदोहनादिस्कान्नेतज्ज्ञातोपस्यद्व्यस्य पुनराहरणमि।

ह॰प्रा॰ तिविशेषः द्विधा॰ हिपात् शिशिरेति ग्राह्वानकृतिः यस्याग्निहोत्रेऽप्यमावास्याशिशिरा एवते तस्या यमरूप्यानि यतः दुर्निमित्तमिति यावत् तत्र यजमानेहंष्या
११ स्पनामग्नहीत्वाध्वर्युर्ब्रूयात् समोषदेवदत्तमिति ३७ यतिदीहकमीतस्यसीदेद्वेस्पहर्यतमोषति यस्या॰ वपेत् ध्वसयमइत्तत्तोभस्मविकिरन्गत्वा॥
॥ पुनः पदानिभस्मनाभिपूरयेत् अधिष्ठपरागप्रभृत्योद्वासनादिर्द्विप्रायश्चित्तिआप्रदानमित्यपर अन्यदासर्वप्रायश्चित्तमेव यस्या॰ पते अहरहरेन
माहरेयुरितिदक्षिणाग्नावुक्तं तत्र यघनाहृतेऽग्नौ सूर्योस्तमियात् तदापुनराहादिसोयोनिविशेषमनवेक्ष्य यत्र दृष्टोग्निस्ततआहृत्य तेत्प्रविशानीत्यथवनि
धीयतेवाकारः प्रसिद्धौ अथवा शतंप्रविश्यानीतिवा तद्हंनीवा निधीयन इत्यर्थः अभिनिम्रोचेदितिवचनादभ्युदये तत्क्षमाधेयः इतिकल्पः सर्व
त्रानुगतस्यापिदक्षिणाग्नेर्यथायोग्यत्वाद्यापमेवाधानप्रकारइत्यर्थः दक्षिणाग्नेरितिवचनात्सभ्यावसथ्ययोस्तु लौकिकमेवाधानं प्रायश्चित्तं तु सर्वेषु स
र्वप्रायश्चित्तमेव विशेषस्यानुक्तत्वात् यस्यात्वेत अधिकसूर्ये प्रणयनस्योक्तत्वात् तदतिक्रमे प्रायश्चित्तमेवं अनुद्धरणशब्देन प्रणयनेल
क्ष्यते यथायस्याग्न्यावग्निमुद्धरेयुरित्यादौ तथा यस्याहवनीयमप्रणीतमभ्युदियान्मित्यादिरूपाख्यायनः तेनोद्धृते प्रणीते भवत्येव प्रायश्चित्ति वेदा
र्थविदार्षेयइति व्याख्यानंब्रह्मौदने तत्रैव बहुविषयवदतेयस्य बहुवित् अथवा ब्राह्मणआर्षेयउद्धरेदिति ब्राह्मणस्य व्याख्या बहुविदिति तत्र चवे
दनवद्धत्वस्यापेक्षितत्वाद्यस्ययस्यपतोपतोवेदनप्रकर्षस्तस्य तस्य परिग्रहे गुणातिशयइति रहस्यं अत्रेध्माहरणादारभ्य प्राग्द्रवणादाहवनी राम॰
यकर्मवर्जमध्वर्युणा कृते यजमानस्य परिक्रमरक्षाभिद्धस्यैणवर्हि हिरण्यं पुरस्ताद्धरेत्तमन्वक् अनुगतो बहुविन अग्निमुद्धरेद्धिधिवत्प्रणयेत् ११

तमन्वहुः ग्निहोत्रेणाध्वर्युरनुद्रवेत् ततः परिक्रमिणाच्छापितेहिरण्यवद्भविदग्ने प्रतिष्ठाप्यमुचति ततोग्निहोत्रमुपसादयत्सम्बद्धः नित्यामिति नि।
त्याग्निहोत्रमेवेदननुवैकृतेसत्यनहीमापेक्षमित्यर्थः नित्यः पयसोनियमश्चान्ये ततआहवनीयस्य धाधानादि प्रतिपद्यापूर्वीदुते कृत्वान
तोपावताम्यति तावदनुकृष्य नासीनोकस्पृश्वाग्निहोत्रेवधिरसीत्यामुपस्पर्शनीतेकेनेमधुविभुवरिष्याहवनीयमुपस्कृ पनारानीमेववाह
णांवहंनिर्वपेत् स्वेष्मतइतिभारद्वाजः ब्रातःमेकेगतेनोपरिष्ठेत अग्निहोत्रेसिध्यादयः सायप्रातर्होमकालउक्ताः क्षत्र कृतायमाध्यंदिन इत्यादि
नातथ्योपवग्रीथकारेण पुके ससर्वमहः प्रातराहुतेः सक्वानंसवीशक्ति सायमाहुतेरितिभारद्वाजो प्याह सायंहोमिचो पोदयं जुहुयात्प्रातर्होमिचो
पास्तमयं कालेनकालमत्ति कम्पनस्कदतेन व्यथतेइति विज्ञापतेइतित स्माद्स्नापघेनम्भापाश्चिते आपदिनुहोमरावक्ति पेतपावदुत्तरस्यकालः
प्राप्नोति प्रासेतत्तरात्मिन्स्र्वेः किपनेम्रष्टकालत्वात्प्रायश्चित्तंतुतत्रपरस्तादर्शयिष्यते कालः समापयेत्तेयेन सकालः समापात्नीयमंजुहुवे
धाहरणादि सर्वा वाग्निहोत्रार्थेकेचिदिच्छन्ते निरासार्थमुक्तं नित्यमग्निहोत्रापिति व्यक्तं चैतद्भारद्वाजेन यथादोषावस्तानेमः स्वाहेतिजुहुया
त् एतदेवनित्यमग्निहोत्रमित्याश्मरथ्योबालेखनः कालस्मापनीयमेवाने नमंत्रेणहोमंहुत्वानित्यमग्निहोत्रं जुहुयादिति एवंवत्परिषेचन
माध्यातः पर्वीणवरोदसिरागतंदत्वा वैपेत् अमुमामुष्यायणमितियजमानस्यनामगोत्रयोर्निर्देशः यथादेवदत्तंभागीवमितिसोयं नति
सोपस्याग्रपर्णोकाराककपालधर्मीःकापीः सचास्नेपविकारः संस्कीनिचआहवनीयमेवेति नमेवाहवनीयेसायंहोमार्थंसमिंधाना

रु.प्रा. त्यर्थः अथवा सर्वाग्नी धनस्य आप्लावनादिभिरिष्टत्वादिति वत्यर्थे एवकारा द्वयोः रूपात् द्वयोरग्निवोरिति विशेषः पूर्ववत् यथा द्वयोः यपसाय
१२ श्चुकामस्य क्रूरपादिस्यत्रोक्तेत्यर्थः यस्मा० रूपात् व्याख्यातो पसमभिनिष्क्रोच विधिनाद्यपास्यविशेषः हिरण्यस्कानेक हुत्वा चतुर्गृही
१२ ते हरेत् तच्च प्रतिष्ठापिते ग्रावधुरग्निहोत्रमुपसाद्य पुरे हुत्वा चतुर्गृहीते हरेत् तच्च प्रतिष्ठापिते ग्रावध्वपि रग्निहोत्रमुपसाद्य पुरस्तादाहवनी
यीयस्यमुखं उपविश्य वा केतुनेति क्रूरूपात् अग्नि० त्रस्य आतमिनेर प्राणानिस्यादि वैरदानी तो होमकल्पो नं न विधिनास समानः तथादि
त्यायच्छतादि द्वयोः यपसा होमीति प्रायश्चित्तमित्यर्थः एता० यनि तस्मिन्ने वाग्नेमे त्रयः सायं होमश्चेति भावः अथे० रूपात् तयोरपि
होमोग्निहोत्रार्थमुद्धतस्यैवाग्नेरिति नात् यस्य० क्षीणा यस्यानुदिते होष्यामीत्यभिसंधाय प्रक्रान्तमग्निहोत्रमनुदित एवाहुतस्यादित्य
यथा प्रक्रान्त प्रसवाद्धीसद्यो प्रसूताग्निया तत्र हिंस्रीनेभवतितेन व्यजमानो व्यात्मानिहृताहि दुःखाय तस्मात्तेन पतीत्यर्थः वा कारश्चार्थे हेतिप्र
सिद्धौ नतो दुःखाय रुधः सर्वं व्याप्तिं जीवते सर्वाबाधाः प्राप्नोति तस्मादादर्तेव्य मेन तस्य प्रायश्चित्तमिति भावः नित्यमित्यादि व्याख्यातं हुत्वा रथ्यः
नदग्निहोत्रविधि वद्गुहास्य पुनराधेयमस्य प्रायश्चित्तमित्याश्मरथ्यः मन्यते न त्वन्येषामेतन्मतमित्यर्थः अथे० यते रात्रीक तु शाखिनीवि
ज्ञापते यद्यं ते स्यात् यद्यत्ते निमित्ते होमस्समीपे स्यात् एतदुक्तं भवति यदि निष्पन्नेग्निहोत्रद्रव्ये वाग्घामादु दयः स्यादित्यर्थः तथा च भारद्वाजः राम०
यद्यंतेस्यादित्यग्निहोत्रात्तदनन्तरं वा दोभिप्रेतस्यनितत्रोन्नयनादकयसादनान्ते कृत्वा प्राणायामेनतांतोभ स्वाहेति य वी दुग्धेत्ते द्रूपात् भ रिति १२

हि प्रजापत्यमभिधायीय स्मर्द्दसौ निर्स्यिश्चतो भवतितद्नेन प्रजापतिमेवोपासरन् प्रजापतिरेवोपस्थ्नःस्यात् ततश्च स एवैभितनो दोषादुन्नयनितिउहार
तिन चातिप्राप्नोतीति यस्मादेवं शाखांतरं तस्मादीदृशोनिमित्तेयद्वैशो नहि कल्प्यत इतिभ यस्मा॰ वैपेन् चतुर्थे होमेषु निपन्ने सुते नुमतीकापीषद्क
वाधकाक्त्वाप्रकृतेभ्यो विकृदैवेशो षिफ प्रायश्चिता वचनात्सामान्योक्तसत्सहोताभवतिस सहोत्राप यज्ञविभ्रर्षयाजयेदिति न चाग्निहोत्रस्याय
ज्ञत्वाद्यज्ञविभ्रेषत्वाशंकनीयं तस्मादग्निहोत्रस्य परउक्ततोरितितस्यापि यज्ञसंस्थात् वोधायनेनास्यैवाहत्य यज्ञविभ्रेषत्ववचनाच्च यथा
प्रोषितमधिकृत्योक्तं अथयपद्यस्यैयज्ञविभ्रेषस्त्वामावसतेनजेहोषुरिति तथोपयग्रथकारेणापि कोनुत्वज्ञुविभ्रेशइति प्रकृत्योक्तं यस्याग्निहोत्र
स्याहुतीश्रमोम्यास्यस्कान्नश्राप्यद्येतेरित तस्मादुक्तमेव ससहोताभवतीति यज्ञविभ्रषेक्तविषयप्यवस्का प्रागेवदर्शिता कास्यापनं स्वत्राहत्र
ग्निहोत्रातियन्नावाहुतिं क्रतुपामनोस्योतिर्क्तं यनाप्निति श्राघलापनश्वाह मनस्वत्याचतुर्गृहीतिप्रकृत्याग्निहोत्राहोमेच प्रतिहोमकरणिवो
धायनेनासमाहृत्यविषये प्रतिहोम शवाक्तःयथा दीप्यमानेष्ववाहूयमानेषु याक्यत्ति कांतान्यग्निहोत्राणिस्फलावतिप्रनि संख्यापन्क्तुहुया॥
॥इति विदुषक्षक्त्राह्मणोक्तमप्यनुसंधेयं तस्माद्यस्यैवं विदुषउते कादसुतद्यहं नक्कहूतिहुतमेवास्य भवतीति अत्रचतुरहाहृध्वेमनेकवि
कृदैप्यपमेव विधिः अतोन्यस्यावचनात्अर्वाक्चतुरहाद्विचिनिदत्तयीः त्वाञ्चाधिकवचनस्याभरद्वाजस्वत्रसमाहृत्यग्निश्चिरकलेहो
मादिविकृदेविशेषमाह होमेषहूयमानेषु चान्यतरापो वीधीयमाणानांकथंतत्र न लुप्यते होमासावहुते ग्निहोत्रेदर्शपूर्णमासा

रुप्रा॰ भ्यां मनिष्ठाग्ने पथिकृते ग्नये वैश्वानराय ग्नये व्रतपतये ग्नये व्रतभृते इत्येषा माहा पाथिकृदिष्टिः पवित्रेष्ट्या पजेताग्निहोत्रदर्शपूर्णमा
१३ सावितिसर्वमाप्नातीति तथा च शमासमहूते ग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासाभ्यामनिष्ट्वेति प्रकृत्य पूर्ववदेवपवित्रेष्ट्येतमुक्तातेपवित्रेष्ट्या
13 पजेत्सुक्तवान् अतो पदत्रैकेश्विच्च तुरहाद्धं होमविच्छेदाग्नेर्नश्यनीत्यक्त तदन्तिसाहसीपरपामः स्वपक्षे वासेगतेनैनु॰ होमाः आगंतुवा
तेनाविच्छिन्नपुद्धभवंति हम्म॰ पार्श्वगतं इतिद्वितीयपटलेसमास ७ प स्या॰ येतपत्राजस्त्रिकमीर्थप्रणीतेवाग्नौधीयमाणोमार्हपत्यउद्ध
पतत्राहवनीयदक्षिणाग्निचगार्हपत्यपोनिमुह्राप्यपथात्केन प्रकारेणाग्नीनुन्माथन पक्षतीक्षिविक्ष्यमाणा आह्नपोवानतः कर्मसमा
सिः सावित्रसारस्वतचतुर्होत्राद्यपोदर्विहोमाउदाहरणं अग्निहोत्रं प्रायधोमकालानहृषिपशावोपि प्राणाम्याधानात्परन स्वत्वाधाना
द्धोमकालेच ततस्त्रापश्चिताम्मी वैशेषिकाभ्यामपोघतेपेविधिः अपवदन्तिचस्वविषयपदिगार्हपत्यादिविधिनं प्रतिविशेषविषपत्वासेना
कर्मकालेप्यपमेवविधिरजस्राग्नेः अथवाविकल्परावनपोर्विध्योर्नसामान्यविशेषभावः शाखाभेदात्तपथोक्ते रसंभ्याषाटेनपस्याग्नि
रनुगकेदित्येकेषीनकालमवधारपेदित्तितभ्यरावावक्षाणोभ्योधिमेथिनव्यहृत्ति भाद्वाजश्चाह अथैकेषांपतरोग्निरनुगकेनेभ्यशक्ता
हम्पोधिमेथितव्यहृति अत्रवहूच वाजसनेपकपोराश्वलापनकात्पापनबोधापनेश्वाहवनीपधिपमाणमाहगार्हपत्यापतनेनिधापत रुप्र॰
तःपुनःप्रणापनमुक्ते नत्रवहूचेतावदाहवनीपमधिकृत्पाम्नापतेसर्वमेवेनैसहमस्मानंसमोप्यगार्हपत्पापतनेनिधापाथप्रांचमह १३

वनीयमुद्धरेदिति वाजसनेयकेप्ययमेवाप्यांतरः पाठः तथाश्वलायनकारिकास्वपि बौधायनेनुसर्वीमाहवनीयभाजं समोप्यरस्मिन्नविह
रहत्वा आयतनद्वयाद्विभक्तोद्धाराश्रूयंते ते नोपलिप्यन्तु प्योप समाधाय प्रणयनमिति विशेषः तथाप्रायश्चित्ते विविक्तेन यजुः पठ्यते
वाहुतिर्जुहुयात् उद्धृष्वश्वासौ त्वमग्रेसप्रथा असि मनोज्योतिर्जुषतां तंतुतन्वन्नुरस्यं चित्रमिति सर्व० नतिसर्दे त्रसर्वे नुगतिर्निर्तानवपक्षनी
मेकैसमाममन्नंति तदयंसर्वेत्रे तेन तेनानुगतिप्रायश्चित्तनविकल्पइत्यर्थः अथवापत्रपत्राक्षामिरनुगतेनेनिमितेद्वे चिरन्यास्यामिहितानत्र
नत्रसर्वेत्रेनामैकि समाममनंति अनत्यपाविकल्पइत्यर्थः आपा० वाक्येगते आह० पतितत्रेतन त्राह वनीयामनुगतोपयाविहितमग्निहोत्राय
ज्योतिष्मतीनिर्वपति पयापरिताप मद्धतेग्निहोत्रपादि प्राग्वोपकालादित्यादौ पत्रनुप्रायश्चित्तविशेषश्रूयते तत्र सर्वेष्वतेपयान्वा।
हितादौ तेनाप्यसावविकल्पइत्यन्ये ननुपूर्वसूत्रे शातपक्षस्यापित्रेनत्रप्रातानत्किमनपौरैकास्मिन्दोषस्त्रपमाराध्वाससुवपः नेत्याहनतप
सतेपदाज्योतिष्मतेनिर्वपति तदानतपक्षनेविकल्पएव तनपोगा स्वाभेद्यादिनिभावः अथवासवेत्रानुगतेषि भित्यनेन सहैनत्सामान्यवि
शेषभावेनयोज्यनीयं सर्वाग्नीषु तपक्षतौ ज्योतिष्मतीत्याह वनीयतपक्षनीतिवाधएव तत्र तपक्षत्याइत्यर्थः मिथ्यनविषयेनुपदिशार्हपत्या।
आहवनीयोवेतिविधिनातपक्षस्येवसर्वेत्रनज्योतिष्मतीविशेषविहितत्वात् अमपाहवनीयेतस्मानवकारात्वप्रसंगाद्व तत्रापिनुद्वयो।
विकल्पइत्यपरं यदियतेयघप्पत्राद्वनेग्निहोत्रइतिवचनादाहवनीयदूरतोरपीविधिरात्क्षेपः तथाप्यधिग्निप्राग्निहोत्रमुन्नीयवेनिदध्यारणोका।

ह.प्रा ल निपमात्सहाग्निहोत्रिणोद्वर्णवचनाच्च ततः पूर्वकाल एवास्य सकोऽर्थः सामर्थ्यात् बहुविद्याख्यातः तद् यमर्थः विहरणाकालप्रभृ।
१४ त्याधिश्रयणादोन्नयनादाहवनीयानुगतोपूर्ववदाहवनीयकर्मवर्जमधिश्रयणं तदुन्नयनीते वा कर्मणि कृते बहुविद्वान्स्नातस्थालीमग्निमुह
14 रेत् ततोऽध्वर्युः कृतां नादाश्योऽवर्णां कृत्वा सहाग्निहोत्रेण दद्दू विरमधिः नयनं अनुद्रवेत् ततो बहुविदा प्रतिषिद्धापिने श्रोतस्मै यजमान लब्धनं दद्या
त् यस्मै स्पृहयाम्यहमर्थी निहितवान् नेदमस्मै दास्यामीति तेनैवाग्रेनेन धनेनैनमाहवनीयाहे यस्मात् च्यावितवान् भवति एवं बहुविदं वा ततो।
ग्निहोत्रमन्यस्मै दत्वान्यत्र वा निधाय यानुगते विर्भि त्राधाहुतयो वा ततश्चाहवनीयकर्मणि कृतानि कृत्वा कृतां तादृश्याग्निहोत्रसमाप्तिः
समानोपि विधिरजस्त्रे विशेषवचनात् न चाहुते अग्निहोत्र इति वचनादग्निहोत्रमात्राथीग्निविषयोफल इति वचनं यदि प्रातरहुते अग्निहो
त्रेपरोऽग्निरनुगच्छेदित्यत्र व्यभिचारात् यस्याग्निरुद्धृतो हुतमग्निहोत्रमुद्रायेदित्यत्र विशेषवचनाच्च यदि अहुयात् प्रातर्विहरणाकालप्रभृत्याप
वीहते गार्हपत्यानुगता वाहवनीयोद्दायनादितयक्षमपेने कर्मयस्याहवनीयमुद्दा नरस्यादिविधिना समानं तत्कृत्वा ततोऽग्निहोत्रं जुहुयादि
त्यर्थः पुनरुपन्याय सन्नरविधिविकल्पार्थः यदि अहुयात् यदि वे दृतेका जातिपयिम यादि मातदाश्चाहवनीयमेवम्गार्हपत्यं परिकल्पतत्रे
व दक्षिणाग्न्यादीन पिनीयाततः प्रां च माहवनीयमुद्धृत्याग्निहोत्रं जुहुयात् ततो यश्चिमार्हपत्यमित्यादिविधिना गार्हपत्यस्योपसन्निः ज्ञा। एम०
मि। मानं जामीनिय पूर्वनिदाउत्तरविधिप्रयोजनं साध्यौ पुनः पुनस्तमित्तयश्चाश्चेपर्वे जामिर्वि ततु ज्ञामिप तु पूर्वमेवाग्निमनपरमपि करो १४

तिरश्चिन स्मादस्मन्नेव देशे सह ह्याग्निभिरूपमारोगे त्वा तत्रानुगमपि त्वा पर्वेमि त्यादि विधिना परमेष्ठि त्वा पर्वे पर्वे वेदे वोध्य त्याग्निहोत्रं जुहुयात् ततः स्यो
यत्ते तपसंतीनिर्वपेत् अथ॰ चरु॰ अथवा प्रातर्मध्ये न काल विशेषमवधारयेत् सायंप्रातर्वा अहुते ग्निहोत्रे परस्यानुगतावनुगमपि त्वा पर्वे मि त्यादि
विधिरेव स्यात् तयेष्ट्या स्थाने वा तस्यां वैश्वानरीसमान हविषो निर्वपेदित्यर्थः तदेव मैत्रेत्र पञ्चकल्याः प्रातःकाले यस्याहवनीयमनुद्धातं इत्यादि विधि
नास्य हविकल्पेते अन्यः स्तपकः सापि काले पि यदि॰ पुनेक्षाक्षावशिष्टानि काष्ठान्यवक्षाराणि नीत्य फ पतन्म तेषु मिथन समर्थेषु सत्कने भ्यस्या वहेद्गृही
त्वा मिथ्य येत् यदि पुनर्न ते नाहृत्यानीत्यफः तदा तं तद्भस्म संस्पर्शीकृत्वा तपोरण्यो मिथ येत् एवमरण्योः संस्कृत्य मिथन स्वादवपोनेजीन पत्नग्निरवक्षा
राणामावे भस्मस्कृत्वा र्द्रोन्नः स्तर्स्तस्कृत्य इदानीमरण्योः सीकृमितत्वाद्दतात्स्वैव लिंग मन्त्र वा वसनिलयत इति अत्र एवव चनाद वक्षाराणाभावे भस्मसं
स्कारमंतरेणामथितो प्यग्निः स्वयोन्यनुत्पन्नत्वादस्य समह पकर्भ भवतीति नच गार्हपत्यार णयोराहवनीयमंथनं यत्प ग्यरण्णी यम्मी नीति लिंगात् गार्ह
पत्यस्यतावदियमेवोत्पत्तिः सर्वेत्र प्राप्तश्चिते च तपस्वस्येवास्य पवादे यथा व्याहिताहोम पन्ना हवनीयस्यापि प्रणयनानुपदेशात्तत्रापीयमेवोत्पत्तिः पा
थासाविन्नादिषु दर्विहोमेषु अग्निहोत्रे चहोमकाले तथैव च विद्यपि प्रागन्वाधानादि त्यादि प्रायश्चित्ते तत्रेदमेवास्त्य पवादे यथापरिहोमकाले प्राण
उद्धान मित्यादिना सत्यापाठस्त्वत्राह यस्य पूर्वोग्निरनुगच्छेदित्येके यान्नकालमवधारयति तिस्य एवावक्षाणो भ्योधिमंथितव्यः इत्यादि भारद्वाजस्त्वा
प्यथैके षां पतरोऽग्निरनुगच्छेन्नतेभ्य एवदाहृत्योधिमंथितव्यः इत्यादि एवं॰ चेच शाकानिकरीषाणायधानि यस्य स केशाः तथा तत्र लौथ घ इति

रू० शकादीधने चाग्न्यावनुगते भस्मनाग्नीर्सं स्पृश्य मंथितव्यः तेषामपि मंथनासामर्थ्यादिति भावः अग्न० मात्रं दर्शितोस्यापि विषयविभागप्रागेव
१५ तथा दर्शितावनपावाधविकल्पौ ज्योतिष्मत्याः अनु० हुयात् सर्वेष्वाहवानुगतेष्वपर्येवि कल्पः पुनरनुगते विग्रहणात् अन्यथा ह्यपिवैना आहुती
15 रिष्येवावक्ष्यत् तथा सर्वासामेव प्राप्यधित्वे बीनामनुग्रहे माध्यलापनः अपि वा प्रायश्चित्ते षीनीस्का नेनस्येतस्येदिव नायेपूर्णाहुतिं जुहुयादिति
विज्ञापतेद्दतिवह्नृचाश्वतावेषिः प्रकृत्याचीपिते परिज्ञापेत् केचिदद्रुतद्वत्यनेन सकलस्यवाधमत्वं नेतदफ निशाखाभेदात् एकोदाहरणाभि
प्राये णासामान्याधोगाश्च यदि हितथे ष्यत प्रातग्रहणमेवाकरिष्यन् न हि माराणवकापेक्ष्ये दधनिदिस्मित्तेतन्केचकोटिन्यायेववतिवचनं ब्राह्मणे
भ्योदधिदीपनांतन्कं कोटिन्यायेति भवतिवनत्रवचने माहाराणपाद्दधिदीयतां तन्कं कोटिन्यायेति तथा च माह भाष्यकारः नह्येकमुदाहरणं सामा
मवचनेप्रयाजपतीति तस्मादुभयकालार्थमिसेवपुक्तं अथ को होमकालः नन्वक्षाज्ञानस्य दर्शनादपः कालाः सापेक्षा नहोमियोः स्तत्राह।
ताने खुयजस्मिन्नहूयति तत मोमविष्यति प्राग्घोमकालादि कोथीपदधाहरणदिति त्रेमकं स्यनेनतः प्राप्तित्यर्थः तथा च होमकालमनुवाद
ताकात्यायनेनोक्तं आसन्नेषु वेमान्ने घ्वाहवनीयो नुगच्छेद्दार्हपत्येन्दु पामाराणउद्दानमध्यगादिति कच्चपात्रसादनकालः तत्रारिभद्दतिव्र
पात् पथाप्रणयनविध्यन तस्माह बौधायनः अथैनाम्यग्निहोत्रपात्राणि प्रक्षालितान्यन्तरेण गार्हपत्यमुपसादयतीति सत्याषाढभरद्वा
जौत्नुपरिस्तरणानन्तरमाहतुः अग्निहोत्रपात्राणिप्रयुनक्ति तस्मात्प्रणयनकाल प्रभृत्यातित्रारभ्यान् आवापरिस्तरणात् आहवनी एप०
१५

यस्यानुगतावन्यं प्रणीयानुगतेऽपि मिन्त्वा घाहुतयो वा समानो यं विधिरुजहले ऽन्य विशेषात् यदि० हूयात् व्याख्यातो होमकालः पूर्वस्मिन्नेव तत्र यद्याहवनी।
योऽनुगच्छेत् प्राणाद्यानादीनां गार्हपत्ये प्रायश्चित्तार्थमाज्याहुतिं जुहूयात् ततो यदि गार्हपत्य आहवनीयो वेत्यादि विधिनाग्निमुत्पाद्य प्रकृतिवदग्नि
होत्रसमाप्तिः तथा चात्रैनामाहुतिं जुहूयात् यथानुपूर्वीकरणमिति कात्यायनः नात्रानुगतेऽपि प्रायश्चित्तविशेषवचनात् नापि विकल्पते शाखाभे
दात् यस्याग्निरुद्धृत इति विधिनोद्धरणमप्यस्याहवनीयस्याहुतीप्सुलभ्यत इति द्रष्टव्यं यदि० नीयेव्याख्यातः पूर्वेणानात्र यस्याहवनीयेनुद्धृ
तस्ये य विधिरिष्यते जीवनमाहवनीयैकत्वात् तत्र होमवचनात् यस्त्वथ के पि यस्याग्निरनुगच्छेत् तं कालमवधारयेदिति विधिः स तत्रापि
भवत्येव सार्वत्रिकत्वात् यदि० यत्य एवञ्च्वैते प्रविशानीति यथा येन्युत्साद्यादयः यदि० यस्यात् होमकालेनुगतौ सर्वेषां गार्हपत्यं मथि
त्वाग्निधापानुवानमाहवनीयमुद्धृत्य वा यथा हि स्वाहेत्याहुतिं जुहूयात् ततो यथास्थानं विहृत्याग्नीन् कृतं तदारभ्य कर्म समाप्तिः कात्यायनः।
स्रुवापव्यामाहुतिमपि यथास्थानमुद्धृत्य तस्मिन्नग्नावेवाहु यथा सर्वे चेत् [illegible]मपि त्वा प्रांचमुद्धृत्य वा पव्यामाहुतिं हुत्वा यथानुपूर्वीकर
णमिति यदि० यते यदि निर्वाने सति सर्वेनुगच्छेयुस्तदा गार्हपत्यं मथित्वा यथास्थानमेव विहारः साधयित्वा यथाविधि संस्कृतमग्निहोत्रमपरे
णाहवनीयमुपविश्य यजमानः स्रुवेपि बेत् पानस्य च होमप्रत्याम्नायत्वान्न पुनर्होमः होमकालादन्यत्र सर्वानुगतावनुगतिक्रमेणानस्यन
स्यान्निर्यथाविहितो स्यतिः प्रायश्चित्तैश्च क्रमानकामेत्व्याधानक्रमेणेति द्रष्टव्यं यदि० ष्वेत प्रागस्तमयाद्धोमे सांगस्य होमस्यावृत्तिः अका

रुप्रा लेकनस्याकृतत्वात् प्रधानकालत्वाच्चांगानां ननु प्रणयनस्याव्यतिः कालराव तस्य कृतत्वात् तत्र हुत्वा पउपस्थ रूपत्येतावनिक्तेभव तेन्नः समन्तसावि
१६ त्कपतिविते नगार्हपत्याहवनीयोविति शेषः मंत्रलिंगात् परिं०षे नउषसिक्तहुपतः प्राग्घषसोहोमेप्यवमेवउषसि पुनर्होमः उपस्थानेच परिं०ध्यात् नतो
16 निवपेः पुनरुप समिंधयादित्यन्वाधानादिकोपसमिंधनापेक्षया पुनः शब्दः शर्वनेषु एवं परिषिंचनादौ प्रमादेषु पसमिंधीन सर्वं ग्रहणमत्रप
रीषांधष्णुचिसंसर्गेष्वश्रुद्रोदकाधप्रपतनसंसर्गेषुपसमिंधीत वौधायनस्त्वाह अमेध्याभ्याधीने समारोप्यनिमित्ते त्वापवमानेष्टिरिति माह॥
भारने प्यारश्य पर्वणि पठनि रजस्वलाचे क्रोतान्निमज्ञानात्स्य स्पतेपरि हूचिरवाकपालेन कर्त्तव्यास्युचपेगन पश्यति अग्न्नेरपुः पस्याह वनीयेवि
धमानेनमसत्तेनवुध्वा तस्यापयित्वा प्रणयेत् नस्यैमामिति निर्वपेत् ननु किमभ्युद्धरणमात्रप्रफक्तमिदं प्रायश्चित्तमाहोस्विदभिप्रणयनप्रफक्तं।
मितिनज्ञायते उद्धरणशब्दस्योभयत्रापि दर्शनात् तत्र यद्यभ्युद्धरणमात्रप्रयुक्तं न तोभ्युद्धृत्योपि मध्येनत्वी विदित्वानन्तर्हिनवर्ने पि प्रायश्चित्तं स्यात्।
त् विपर्ययेतु न स्यात् अतोवक्तव्यो विशेषः तत्राह यथा खनः अस्तुवाभिप्रणयनमात्रं वापदि कथं चिदपि अभ्युद्धरेत भवत्येवेदं प्रायश्चित्तं तत्र।
तास्मरथ्यमतं आलेखनस्कमन्यते यथा निहितेभ्योस्याशापयजीनीपुत्तवत्सदेनपश्चादुद्धननमग्निमनुगमयेयुः ननु भवत्येतत् प्रायश्चित्तं सर्वे
प्रायश्चित्तमात्रनुश्रयनेत्र प्राप्तस्योद्धरणमिति यतराततदुभयमध्याचापीर्णमन्तमतो यथाकामीनपोरितिभाव कर्मी चीग्नयभ्युद्धरणाविध राम
पश्चार्थविधिः निर्दिष्ठभागो वा राततपोरन्यो निर्दिष्ठभागो मत्रइनिलिंगात् नेनापवननकर्मण्येपस्यार्थेमुद्धनेग्नैमसुमेजोकिकाग्निसंसर्गानिमि १६

नेष्विरेवकापीनात्मकघररगानिमिता अग्न० स्फर्क्त ब्राह्मणोह्यग्नये ज्योतिष्मते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यस्याग्निरुद्धृतो हुते ऽग्निहोत्रे उद्वायेदिं।
निप्रकृत्यप्रणयन विध्यर्निर्दिश्नाच पुनरितः प्रथममित्यनेन पार्मथनफर्क तत्र प्रणयनर्निदानिनिषेधयोर्मथनविधि प्रशंसार्थत्वात्प्रणयनमथ
नयोर्विकल्पइतिसूत्रकाराभिप्रायः तत्रचलिंगांत हैतमेकेपश्युर्वैधरवीतरवेचीचित्वनइति ब्राह्मणव्याख्यानाविकाएलानन्तु क्रमिष्यामः पस्युर्वे
धसोमेसत्रेसहस्रेसर्ववेदसेवेति ब्राह्मणमिविधियस्यैव पश्युर्वेधसविकल्पतपानुस्मरणं तथाहृष्टोवदाप्यत्तस्यावघतिरातहाविपरीतंत
थापत्नीसन्नघातितियंतीवेतिद्रष्टव्यो अयंचविधिर्हुतेऽग्निहोत्रइति वचनादापर्वाहुतेहोमकालविषयैः सर्वैरपिपर्वाकैविधिभिर्विकल्पतेप
स्याग्निरुद्धतइतिवचनाच्चननजसेऽग्नेतोभवति अयाः० इति अयाश्चेति अयानुगतेष्वन्तरमित्राहुतीनावात्रपः(स्त्रिं)ए इतितवरत्याहुतिः प
स्य०इतिपुरुषेभ्मनुष्यजातोपः त्र्यनःशाकटदुर्वीहग्रामसत्कृदाउकोमेषः क्रमेलकहस्तमे पद्यषान्नस्यनमः सर्वौवाहविहन्यतिप्रभन्याप्र
दानादनरागारेहिपत्याहवनीयेगाक्षेनदात्रपुरुषादिगतेमार्गोपोत्वर्तिविंध्यतानतिक्रांतानन्वयःसितकागाम तत्पागसर्वेमोनुगामप्यावर्ती
येघनराह्वाग्निनःतनरावप्रातिङामपेदिप्सर्थः गामतेरणानिक्रमपेदिमाप्यत्लापन्नः देवानयेनपित्ननित्पादिषुजनमर्गीनित्पादेरनुषंगः।
आपोजननमगन्निनिहितोपार्थेप्रथमा ओषधिवनस्पतीजनमगानिमेकोमिनःपतिनिवचनात्तवेत्ससमहरूत् अथोरथ्यपोवत्सनीसमो
पदेशेनसमीकुर्याज्जपद्वालेभयेनपुरुषादीनांवदरूपंनाशयेन्नाहिपत्यभस्मनापदमपिवपदिजितुसत्यापाठः पसा०येन सामन्यवच

रुप्रा नाम्नासावित्रिकोपीविधिः एवंविधिविषयेनुनेनबाध्यते तथायघनोऽध्यो वांतराग्नीस दोहविधानेवावीयात्याप्यविक्रतीप्रवीर्वब्रत्रियेदित्तिसोम
१७ केनापिवाध्यते तस्यापिसदोहविधानेनिमीएगाः इष्वैभावितेयनविशिष्टविषयत्वात् अथवाविकल्पोवाप्स्यात्द्वाभ्यांनसामान्यविशेषभावः
17 शाखाभेदात् तथाचसत्याषाढभारद्वाजाभ्यामुक्तः एवंविधिमंत्रंनरमुक्तं यघनोवांतराग्नीविपादित्स्येकेषीनकालसमवधारयतीतिस
मनोयंविधिरजस्त्रेपिअविशेषानवहवालत्राधीयते यदिगार्हपत्याहवनीयावंतरेणानोवात् योवाश्वावाप्रतिपद्येतकाष्ठतत्रप्रायश्चि
त्तिरितिनैनमनसिकुर्यादित्यापस्तंबस्त्रयाहिताभवतीतितद्धेमनसिकुवरतगार्हपत्याद्विविक्किन्नामुदकधारांहरेत् तंतुतन्वन्रजसोभानु
मन्वीहीत्याहवनीयात्सातत्रप्रायश्चित्तिरिति एवंवदिनिपर्यनिकाहार्हिराहरेदन्वाहार्यपचनाद्विधिनेत्यर्थः राताम्रकेते त्रशास्त्रयोरवप्यावाप्रति
भानेअन्यथाप्रतिभानेवामोहः तत्राप्येतामेवविधिं निर्वेपेत् यथासमाम्नातंप्रति संहितभवंतःसंधानेतुनेष्यते सर्वप्रतिभानेनुहुत्वासर्वप्राय
श्चित्तीनेदेवप्रतिभावद्भिः प्रतिभावनीयः यस्य०यथाताराणामेव निर्वेपदित्यनुषंगः अग्निभिरिनिजात्याख्यायोबहुवचनंसंसर्गित्वाद्दायस्या
ग्नीनविहृतानयरः स्वेनाग्नीनासमारूढेनासमारूढेनवा स्वयंयान् व्यपदध्यात्तस्यप्रायश्चित्तिः यश्चापेक्ष्ययेयात्तस्यापिलौकिकाग्निनात्र्येवेता
ग्निरव्यीत्ययेः यस्य०रेफः पूर्ववदनुषंगः बहूनांसहप्रयाणादौप्रमादाद्यस्याग्नयःप्राग्निनासहानिदध्युः स्वतस्मिन्नुपावरोहतिवानस्यापिवि रुप्र०
हतेभ्यमिषिभिर्वनिससर्गेषिश्च ससर्गनिमित्ता इतरस्यानुसंसर्गेषिरेवअभिविहरणाभावात् अत्रापिसमारोपरोनविविक्तेऽग्न्याग्राहमाहुआ १७

चीनावीतीयक्षणीदुनिंजुह्रपादित्येकइति तस्या० शीनात व्याख्यातामिवान्यवत्स्त तस्याः पयसाग्निहोत्रकद्रूपादाशरीरदाहात्पयघपितघावज्जीवेक्ष्क
तेतथापि वचनाधूपतेनिवर्ततेत्वमप्यसर्वे वा हूयेतेत्येवमेवमन्ताग्निहोत्रमुक्तोक्त त्रयाणामाहुरेवमेवैनाननजस्नानक्षुद्रतदं धीरस्त्राशरीरशाणांमाहर्ती
रितिसंक्षेपेतगते प्राचीयेति प्रदर्शीनार्थे दोहय्यशीप्राचीनापीत्येवसर्वत्रपित्र्यर्थत्वात् पित्र्यर्थत्वेचोपरिहि देवेभ्योधारयतीतिलिंगान् येषु वतिपपु
रोर्द्च इतिपपर्वमग्निहोत्रे परिस्तरणदर्भे षट्दाग्याश्स्यर्थः तद्धीमुत्तीपातिपूर्ववचनमादर्शार्थेवाऽपमतार्थे वा उपयतेदेवेभ्यो हिउपरिधावितेनपित्
भ्यश्स्पर्थः सह० पातपुनस्त्वलीवचनमुत्तरविधिविकल्पार्थे अपि०स्यां॥ सोमायपित्र्यमतेस्वाहेत्यकवलक्ष्यपेत्यव स्यामन्त्रपेक व्यवाहनायस्वाहे
त्यन्तरस्यां प्राश०धीनले पप्राशनादि त्रीरापपिनविधेने तथोदकोत्सचनापुषिभाजोजिन्वमादीनीति तथोभयतः परिषिचनेसह धारपावन
दगत्वात् सर्वमन्यत्क्षिपेत जहेप्रमीतस्याप्यवीकृपित्र्यमेधादपमेवविधिः स्यायसाम्यानदृष्टव्यः अत्रभरद्वाजः आहिताग्निंजनेप्रमीतेतेन
लद्रोहपामवधायशाकटेनाहरंति निर्मथ्येनवादाध्याकृष्णाजिनेस्थीत्युपनह्य हतेनवासाप्रच्छाद्य दीर्घवंशे प्रबध्यतद्योनिदधाना प्रपत्ताःहाम्न
पभाजनाआहरेतिताभिप्रामभपीदापी प्रतिष्ठाप्याग्नीनभावचनिहरंतीतिब्राह्मण० दातिपात्रप्रतिपत्तिकालेतानि पत्नीपुत्रोवाब्राह्मणोभ्योद
दातिदानवचनादेवेशपनेप्रतिग्रहीतुरप्युपयोजात्येवेति ददा०पानिपदयोमपमसिद्धवधीतिरित्यादि नद्दात्येवददातिवेतरत्तापुधानी
तिभावः परमतभिराशार्थेवाऽवधारणी यथाह भारद्वाजः पुत्रस्यदवत्स्यादापसवतिः आपोभेव त्रमेवमहे वसवीर्णपा स्कप्रसिपेत पुत्र०

रुप्रा॰ स्यात् इषदुपलाश्मादिपुत्रस्यस्यादित्यर्थः तथावाश्ममयानीत्येवकात्यायनः यद्य॰ येत् अस्मतेमनमुपक्रम्य पुनरमरणो निराते अग्नये स्वरभिम
१८ नेनिर्वपेत् यदि॰ नयेत् उतराद्दूत्यादेः कर्मशेषस्यमन्त्रहोमत्यायेनसमाप्तिं वदितव्या भस्माः स्यपेत् पत्राग्नीनां भस्मराशिं निहितः तत्र वानिनये।
18 दित्यर्थः येषा॰ त्येकेमवाहुतिमान्त्रोन्तराद्दूनिस्कानेऽग्निहोत्रशेषणाज्जुहुयात् ततः प्राक्रांतयितमेघमेवनिर्वपेत् नहोमशेषमित्यर्थः अथवा।
पितृमेधप्रसिद्धायेयोदुनिस्तामेवाघाहुतिमत्रकुर्यात् उपेक्षेनाग्निहोत्रशेषमित्यर्थः यदि॰ हुयात् विसंस्थिता यामारभ्यापरिसमाप्ताया मि
ष्यां मरणे यजमानस्य सर्वेभ्यः प्रधानहविर्भ्योऽजुहूांसगृहीत्वा सर्वप्रधानदेवता अनुद्रुत्य दर्विहोमधर्मेणाजुहुयात् यथाग्नये विष्णवे ग्रीषो
माभ्यां स्वाहेत्यादि तत्रावस्थाभेदेन संस्काभेदाः समाम्नाताबाहृच्ये यथायआहिताग्निरुपवसथे म्रियेत कथमस्य यज्ञस्यादितिनैनंयाजयेदिति।
हुरनभिप्रासाहियज्ञे भवतीति तथाधिश्रितेऽग्निहोत्रे सान्नाय्ये वा हविष्यु वा म्रियेत का नत्र प्रायश्चित्तिरिति अत्रैवैनान्यनुपर्यादध्याद्यथा सर्वाणि से
दहेरन्निति तथा आसन्नेषु हविष्षु वा म्रियेत का तत्र प्रायश्चित्तिरिति याभ्य एव देवताभ्यो हवींषि गृहीतानि भवंति ताभ्यः स्वाहेत्यवैनान्याहवनीये स
र्वे हुतिं जुहुयादिति कात्यायनश्चाह हविष्येषु चेदाहुपभागेषु मरणे दक्षिणाग्नावेनांत्सं दहेत् तनवा अपकृत्वानुगाहेपत्ये ग्रहणादि प्रागासा।
दासादनाद्दाहवनीये मरणं तत्रभं वति संस्थाप्यं वा प्रवृत्तत्वादिति एवं सर्वेष्टिपशुषु द्रष्टव्यं सोमेप्याह भरद्वाजः यदि यज्ञे यजमानो म्रियेत कथं रुप्रा॰
प्रेतेवस्थापनमिति निविधनइत्याहुर्मरणांतायज्ञाभवतीत्यग्न्यवभृथं कुर्वत यदि यज्ञे पत्नी म्रियेत प्रागवभृथाद्यवभृथं कुर्वन्नवभृथं वागमयि। १८

त्वाप्राश्येनमप्स्व दाहृत्य स्वैरग्निभिर्दहेयुः एतापदे कार इति अप्स्ववभृथमिति अवभृथधर्मेणाग्निभिर्दहनमित्यर्थः शांतिस्त्वगस्त्येपाणके जीवतः क॥॥
मीणि विसमासेचेद् नियपान्मरणं त्वमेकाहेषु नास्ति तस्य समापनमिति के चित्तु सोमेषु मृते सर्वेभ्यो हविर्भ्यः सोमेभ्यश्च तिविधिना सर्वेह वीषि जुहु
तिपघा० हेयुः यदि प्रोषितो मृतस्तर्हि तत्र नत्वायेत मृ तद इतिदा सगमनकाले यादिशं प्रतिप्रस्थितः स्यात तदा तस्यां दिशि तदानीयः कस्सः तमस्याग्निभि
स्तु स्यादहेयुः अपि पक्वे याला शास्पर्द्धं ता निपला शर्वं ता नि त्रीणि त्रीणि पलाशानि पेषु कीटेषु तिर्यत्रितानि बंतानीत्याचस्रतेतेषां पच्चाधिकानि
त्रीणि शतान्युपलक्ष्यतानि भवीनिने: कृष्णाजिने पुरुषाकृतिं कृत्वा तं दहेयुः तस्यां रचना प्रकारश्च बोधायनापितमेधकल्पेषु च पंच कृपचयगुरुस्त
त्रैवद्भ्यः परिचयपातृ कृष्णशाकुनिः काकः सहविषामासन्नानामुपरि पक्षवा पुनावी अपमानउपसमीपतो गाछेत तेषामुपरिनिषीदेद्वा तत्र
वैश्यस्याकृतपातन संसृष्टं हविः प्रक्षिप्यान्यमुत्पादयेत् यघ० येतपदि दूरतो गछेत नतत्र प्रापाश्चित्तमित्यर्थः यघ० पातृ यघेत पतेत् यदि
पातृ अनुद्घासितेषु हविःशेषेषु आश्रावणमप्याश्रावणी। पदि॰ पातृ उपदासः शोबरी यघः पातृ अनाविष्कादुदयकाले प्रक्रान्तो न प्रकाशते यघे॰
धातिये षीकुले पुनः पुनर्मीरणी प्रवृत्तेस्यात भिन्निमित्ता: ते पघेन मयधावेयुः आहिताग्निमेनं शारणांच्छेयुः एवं ब्रुवाणाः ओमापवाः शिवा अस्मास्व
स्याशिवं वा चमवादिषु एकस्य कोदु वीचमवादीत एवं दुन्निमित्तानि पश्यामः अभिनिमत्ताश्च तदस्माकं मरणाभीतानापरित्राणंयैपरिधिकु
वरतितदाक्रान्तश्चेदभिनिमित्तस्तदा पालनमिध्मं लौकिके। तावादीसमुपसमाधाय दर्विहोमविधिना ताआहुतीर्जुहुयाद्दक्षिणातो श्मानं परिधिं

रुप्रा° दधातीति कस्य दक्षिणात् अभिनिम्रुक्तानामिति ब्रूयात् इमं जीवेभ्य इति लिङ्गात् अभिनिम्रुक्ते प्युत्तरपाद दक्षिणातोऽश्मानं परिधिं दधातीति गृह्योक्त
१९ कृत्वाश्वैने प्प° दापां क्षत्रि यस्याभिनिम्रुक्तस्यैनेप्प योधरं धमः सध्रुमयी दापां उपसमाधेय इत्यर्थः आश्व° दापां नस्य तद्धृत्रं तत्सीमिन्द्र अग्धक्र
19 इं धमुपसमाधेयः स्पृ इस्य तुनेष्टवायं विधिः इष्ट° स्येरना अप्रावेनाहुनयः प्रकृतिविकल्पो व्रीहि प्रतिष्ठत्यादिभिर्विकल्पते यदि° स्येके यदि
दुस्वप्न निमित्तमुत्पातादि निमित्तं वाभयं पश्येत् आहिताग्निश्चेदेतेयतरं दुःस्वप्नेति दाहं स्यात् हुतीर्जुहुयाज्जपेद्वा सर्व° त्येके सर्वे वैधोऽस्यातिषं प्रमघे
घर्मश्रीवृत्तरज्योतिः यथोक्तं रोचितस्त्वं देव घर्म देवेष्वसीति तेनरभिभावुकस्यात् तस्मात्प्रवर्ग्यपि कर्मणि त्वर्ग्विज्ये कृत्वा अकुर्वेस्या प्रवज्ञमानस्य
घर्मस्य प्रभवेत्रावैप्रक्रत्वा भिर्गीर्भिरित्याहृतिं जुहुयाज्जपेद्वा यदि° त्येके नसायमाहुतायामस्त्रीयात् एवं प्रातर्दिस्फक्रितदति क्रमप्रायश्चित्तमुच्यते
होमाये पि समिधोति होमार्थं विहतधिनपर्थः याद्येप्रातर्वा त्यादिभिः समिधेधिदप्रायश्चित्ति प्राकृत्समिंधनाद्ज्ञातयतीस्येयत्मत्वेकपक्षस्य प्र
कृतस्य स्पृष्टं यो स्तोमेति सोऽभिनिर्मुक्तः यस्यादितिसोऽभ्युदितः यस्मिन्ननाहितेऽग्नौ कनिष्ठोऽग्नीनाधत्ते स परीहितः यस्मिन्नकृत सोमे कृतनिष्ठः सो
मेन यजेत स परीष्टः यस्मिन्ननाश्रीशे कनिष्ठो दारिगृह्णीयात्स परिविन्नः यस्मिन्नकृतभार्ये कनिष्ठो दारानुपयच्छेत्स परिवित्तिः स्वयमुपयन्ता कनि
ष्ठः परिविविदानः तत्राभिनिम्रुक्तादिशब्देष्वपि परिविविदानवद्भक्तिं दत्वा योजनीयाय पीहिनादेष्वपि स्वस्येवायं विधिः नयपीधात्रादेः कनि एप्र°
ष्ठस्य तेषु परिविविदानस्येवोपादानात् अनाहिताग्नीनामौपासनाग्नौ होमः तेषामिष्टवचनं समानविधित्वात्स्वादितिरप्युक्तं परि। १९

शिष्टमुक्तलक्षणीभागीवेन अकृतप्रयमेपन्ने सर्पेषे सतिकरोतिति कनिष्ठः पर्यपक्षस्यापरिव्योपजरुच्यतेइति अनान्येके अनाज्ञातेप्राय
श्चित्तविशेषइत्यर्थः साधुवाकृतमेतदंगमसाधुवत्पत्निरणीपइत्यन्ये तत्रैषविधिः सर्वप्रायश्चित्तेनविकल्प्यते यथाभाहाव्याहृतीप्रकृत्याम
नंतीकृदोगाः यद्वावगतेपत्नानवगतेसर्वस्यैषैवप्रायश्चित्तिसमस्मादेतामेवकृत्तृपान् अपिवानाहूतात्तातेपत्नात्मित्यपि वाप्राजापात्यांप्रजा
पतेनत्वदेतानिति इतिलक्ष्मीधरपटली यस्या० घातकेदंतप्राणीतिप्रजत्यणादीनिदतेश्लिंदनभक्षपतितदेवगवादिद्घान्नवालभित्यर्थः
यघः देर्यविनहृदयेगर्भधनमितिशेषः तथाचित्रधनमित्येवभारद्वाजः वरो० केषीगतेपदि० येनपतिस्यग्टहेयुक्तेस्कलभेव्रीह्यादिद्घान्न
ततस्त्वचस्कन्नेस्कचिसीसिंचेतस्कविः पुनः क्षिपेत्स्तस्येकापोऽप्यत्वेभिमेत्रयेत देवा० दतिएकेषीशाखाअज्याद्वीतरिआज्यमधिकत्यदे
वांजनमगन्यज्ञइत्याज्यस्कन्नाभिमंत्रणंवदतीत्यर्थः कुतएतदभिमंत्रणांवदतीतिचेत् तस्यैवानंतरंवचनात् देवांजनमगात्इत्येकेतैपी।
थाप्रवीमभिमंत्र्येतिलिंगाच्च तथादेवीजनमगमयज्ञइत्येतदभिमंत्रयेतेत्येकाषामित्येवभाद्वाजः एतदुक्तंभवति नकेवलस्कगतेकिंतुसर्वे
ष्वेवास्येस्कन्नेदेवीजनमगन्यज्ञइत्येतेमंत्रेणाभिमंत्रणेनेतिविधिर्विकल्प्यतइति यज्ञ० स्यूर्धे ततः स्कन्नंपरिगृह्य परितक्लिन्नेनापभज्यतस्य
देशीतस्यापरिप्रतिदिशीप्रादेशाभिमीते तस्मात्प्रतिदिशमित्यस्य प्रदेशीत्येंगुष्ठयोप्रसारितयोरयामःप्रादेशः पूर्वनशेषश्चापिनपूर्व
शेषः प्रसंगिकत्वातस्य तेनस्कगतेस्कन्नेपुष्कलंदत्वासत्वेनिसोसिच्यभिमंत्रवाततः प्रादेशाः यदातुदेवांजनमगन्यज्ञइत्यभिमंत्र

रुद्रा॰ णी तदानप्रादेशाः प्रवेशितं च पुरोडाशादीनीति निगदव्याख्यानस्यायमर्थः केचिदाहुः सर्वहविरित्येष विकल्पांतरेषु प्र॰ राते सर्वेषामेव हवि
२० षामर्थे प्रयतेन न तु केचिद्विशेषमवपृत्येत्यर्थः केचित्त्वाहुः सर्वेहविरित्येष विकसर्वेह चिरभिप्रायेंद्री पौर्णमासप्रकरणे प्रकृतत्वात् अनेवपवे
20 नेत्यनेनापिते थेवविषयकात्स्यां विवक्षितमिति तत्राह भरद्वाजः प्रपत्तये स्वाहे स्कन्नमनुमंत्रणान्तरत त्रापितेन सहविकल्पते समुच्च
यमहत्यस्योपयादेवां जनमगन्महइत्यादौ यत्रत्वनुक्तं तत्रानित्यमेवेष्यते यथायस्यहविर्निरुप्त स्कंदेत् यस्य वादेवतायै गृहीतमहुत
मित्यादौ न बर्हिः स्कंदेहविषि प्रायश्चित्तमिष्यते अस्कन्नहि प्रायश्चित्तिमित्याश्मरथ्यो यदिभूमिं प्राप्नुयात् कपीदेवनत्रप्रायश्चित्तमित्त
मित्यालेखनमिति यदि॰ मिति यदिकमीणि प्रफक्तं कपालीभिद्येते तत्संधानार्थेद्वये ससंधायमतोज्यो तिरिति संधानलिंगयात दभि
क्रतुयात् समानो यं विधिरेकदेशभेदेनापि यथोक्तं प्रायश्चित्तिः अर्थसमवायात्प्रायश्चित्तमेकदेशे पि इति अथै॰ रितिम मित्रं मिमगा
दित्यध्वर्यो निवर्तनेन प्रमाम्नात् वलात्तु तेनाभिमित्रयत एव अथ वा येन अस्मत्क पालदर्भेषु प्रफज्येकपद्रु हनसं प्रक्षेपवेप्रोक्ष्य चत्रपस्त्रि
शाद भिन्नस्य स्कानेक्षिपेत् प्रागुपधानाच्चेत् तद्विनं भवति स्म थ॰ ध्यात् परस्त्व पधानाद्रूद्रेस्मात्वे स्कन्नमेते नैवमेत्रेणापदध्यादित्येनावाभि
शेषसमानमन्यत्संधानादि यस्यंधेत अथवा येनमंत्रेणापागुपहितमभिद्येत तत्तेनैवोपदध्यादित्यर्थः यदित्यादिस्त्रयपदिकमीणि श्राम॰
प्रफक्तानां मध्ये प्रागर्ध्यकमीणाः पुरोडाशाधिश्रयणात् कपालं नश्येत नश्येत नश्येत तदेतौ द्विहविष्का निर्वपेत् तस्यां तु भारी॰ क्षिणाए २०

वमरूपाम त्विष्टिं प मात्यासंगिकत्वात्त्वमेत्रिणा एवहोतरि भ्रगुर्वशगमानेयी अविरोधाद्दक्षिणापाश्च समुच्चयः महीर्ग्नेति अत्र अग्निं निषेपेय
रत्नल्कश्च वर्णान्दोशे सर्वं प्रायश्चित्तमेवापद्यें० पतिस्त्विक्ते तस्य स्कन्नात् च्यवनं स्कन्द नोवाश्चात्याश्वीतरेणआवर्तते पर्यावर्तते यथा स्कान्नं
कल्पयति तस्मिन्नेव स्कन्ने स्कन्नापयति समानोपि विधिर्हुताद्हुतस्कन्दने हुतस्य पर्यावर्तने तु यदि हुतः पर्यावर्तेत्यादि विधिना कल्प्यं वेदितव्यं
तपहुपान गतं वै प्रहुपात् प्राशंगित्वमस्यापितं त्रमध्यपानाद्द्रष्टव्यं एताः स्यर्कतिक्र प्र प्य घेवल्या स्व्यातो पि विपर्यि कृद्विधिना एताः० पा
तना तिष्ठाग्रवणेनोहिता ग्निर्नैवस्याश्रि पादिस्फर्क नदनिक्रमे व्यषेव प्रायश्चित्तिः आनी०क्तेन स्यथोनेन प्रायश्चित्तनिमित्तस्य प्राशान
स्यनिंदाग्रहृत्पनेप्रायश्चित्तादर्थे देवानीहा मसीर्वेध मानीतोपाग्नि नाधत्ते भोगलिक्षु भिर्दे वैः स्त्री यत्नेन परिगृहीत इति पावशान स्माद
तः परमस्यां न दे वा भुञ्जते तत्र यदि तान निष्ठाख्यन वमस्ती पात् देवेभ्य रावभाग्यपाकृस मग्रपाक मशित्वान्स्यात् तत्रश्चापितमामु
पातस्मादशा न निषेधमातिक्रामेत् अतिक्रम्य त्ववश्यं एतामिष्टिं निर्वपेत् निरुप्य चैनां स्वकाले पुनराग्रयणेन यजेत अशनभि निमित्त
त्वाद्स्याः कालातिक्रमेत्व पुनः पथिकृद्ध्यानरो प्रागे वदर्शितो माहु० पौवापुरुषौ मनुष्यजातीयो नवर० तीगो वीर्य प्रजननशक्तिः
श्वाशासन स्ति क्ता तया च तद्विघपकरोत्यर्थी लक्ष्यते नदपमर्थः पुरुषोपप्रजातो वीर्यं पघातं करोति पश्वश्वा पश्यती पस्यादत्तेतव्यं
प्रायश्चित्तमिति गाप० ग्याज्या मरुतो यहृवो दिवो पाव० शर्मेति आम्ना०जेत यदि प्रमादादवशात् परस्याग्निषु परमनवहिताक्र त्विजोया

रुप्रा जपेत्तत्स्यतत्क्रांतिश्चरुः वीरुक्तं नीमस्य विशेषः एतं० ये तन्निषादो नाम ब्राह्मणशूद्रायामुत्पन्नः स त्रिपादित्यपरं स्थपतिमिह तरः निषा
२१ द स्थाने सोऽस्थपति स्थपति निषादस्थपतिः सोऽपि स्वर्गकामो न येष्टापजेत ननु शूद्रस्य कर्मानर्हस्य कुतः कर्माधिकारः कुतश्चतस्याग्निवि
२१ धे तत्राह साहित्तस्य विधिः साहि तदुद्देशेन विहिता अनन्यावत्तस्यामस्ति तस्याधिकारः सैवच पादवर्थमस्याग्निविधे अप्यापस्ते श्रूय
तीति भावः लौकिकाग्निविधिरित्येके तत्रह विष्णुराधावेति शूद्रस्येत्यादि नन प्रसम तैर्यं रुद्रमा० यते निषादस्य मृगाघातकत्वेन
स्वकर्मार्थसाधनविशेषकूटः अकर्तीः कर्तीविकल्पः निषादैः हरिणवस्यार्थे कनपविचयाविसुखाहारिणाये निकाहपरिशाप्टगा
कार्स्यामाकपर्णीपात्रः स्यामाकपात्रः शफकः पसतखुरोहरिणाश्च स्थपते योत्र्व० भत आहिताग्नेर्ब्रह्मचर्यकाष्ठस्त्रियमुपेयुषो य
विधिः आहिताग्न्यधिकारात् अथ वा प्रसिद्धब्रह्मचारिणाराषगृह हीहठवीपीयत्वात् वक्ष्यति ब्रह्मचारी धर्मेषु गर्दभे नावकीर्णी नि
र्ऋतिं पाकयज्ञेन यजेतेति नस्यचैवमस्यानर्थक्यादवना विकल्प्यर्थीत्वात् नचाहिताग्न्याधिकारवचनानुपपत्तिः तदेवमाभेदश्री
नप्रयोगविधानार्पित्वेनोपपत्तेः तस्माद्ब्रह्मचर्यार्थत्वेऽपि दोषस्तदुक्तं भारद्वाजेन योब्रह्मचारी स्त्रियमुपेयादिति कस्यापवाद आहि
ताग्निरित्येकमनाहिताग्नेरित्यपरमिति तत्र नाहिताग्नेर्ब्राह्मणपस्मारिश्रापश्चिन्नेद्रष्टर्यपथोर्कं ब्रूमहे निमाठ सर्वाश्वाने स्त्रीपर्वयेति तिपदिदीक्षि राम०
तो वकिरेनेत्यादि अभा० येता भकपालमिति वचनाद्भूमिकपालमित्यवचनाद्ब्रूकपालधर्मरहितापीभूमौ पुरोडाशी प्रपयेत् अप्सु० रेणुः वप २१

दिभिरवदानैरभ्यक्तुचारपुः प्रयाजादिभिरभ्यथैव प्रचारः प्रधानसदेशत्वादगानी नचावभृथवत्त यायस्तत्राग्ङ्केति आपेक्ष्यवदहृत्येत्यवचनात्तेनाप
शवोऽन्नरवेदिस्कानेस्कापनीयामवेति तत्रावभृथवदेवेध्मादीनामर्थलुप्तानांनिवृत्तिः पर्यायर्धप्रैत्राणांउहस्थ्वद्वषभः रक्षो॰ त्योवा गदेमह्निशेषः ति
र्क्ते जेत निर्क्ते ति देवत्स्यपक्षेनापिपशुपक्षः किंतुपार्वणविधिना लोकिकेग्नौ निर्क्ते देवत्स्यपक्षेनापिपशुपक्षः किंतुपार्वणविधिना लौकिकेग्नौ निर्क्ते
त्येस्वाहे निर्दविहोमः कार्यइत्यर्थः तथावकीर्णिनोगर्दभेज्या लौकिकइतिकात्यायनः तत्रानुहविशेषमप्सुद्वावदधात् यथावक्ष्यतिगर्दभेनावकी
र्णी निर्क्ते पाकयज्ञेनयजेत तस्यघ्नरुदः प्राश्नीयादिति यस्य॰ वायेत् यस्यहविःसायंप्रातर्विदुष्टेनतर्यत्तमलक्ष्मीऽस्कानित सर्वे कार्यइति यावत् तत
स्यक्षामस्यहविषआज्यंप्रतिनिधिकृत्वाशिष्टेश्चहविर्भिस्तत्कर्मसंस्थाप्य तस्मिन्नेववविहारेन हविस्तदेवतेभ्यो निर्वपेत् अग्न्याधानादितेनैव हविषा
पुनर्यजेत नाग्नेरक्षामैरपीत्यर्थः तदेवहविर्निर्वपेदित्येवसत्याषाढभरद्वाजौ दोहयोर्दोहेतु वैशेषिकत्वादतिप्रायश्चित्तमेवेष्यते अथै॰ येनपुरो
डाशः क्षामोपिविधिः पूर्वेणविकल्पते यदिक्षामनिशेषस्यात्तेनैवयजेत यानुतस्मिंस्तंत्रेदक्षिणान्तीक्षामहविः शेषिचदेष्यापरधात् तथाकृते चयक्त
यहाणीति निर्क्ते तस्मिंस्तामितामवतितत्स्थक्षावयज्ञः श्रेत्रियान्तर्ययत इति पुनरीज्याथिनकार्येतिभावः सर्वे॰ श्चित्तेयदेन तक्षामदाहेतत्संब
दाहहविष्प्रभवेत नैकदेशदाहेतस्यावर्जनीयत्वात् यथोक्तंम्यार्पविद्धिः क्षामेनुसर्वदाहेस्यादेकदेशक्षावर्जिनीयत्वादिति यदि॰ भवेत् असर्वदाहेपियदा
शेषंहविरिज्यायै वदानेभ्यो न यर्याप्तस्यात्तदापीष्यते न कथंचिदवदानेभ्यः पर्याप्तइत्यर्थः यद॰ येत् अप्रदर्शदेवतापेयत्स्यात्तदप्रतदेवत अप्र

रुप्रा. त्तदेवतमित्यपाठः तदात्वप्रत्तदेवतमितिदानपस्येतिविग्रहः व्यापत्तिदोषइतिवक्ष्यति साचनाशादिनाप्रयोगस्योपलक्षणार्थीअसर्वहविर्विषया।
२२ चपस्यसर्वाणिहवींषिनश्येयुकदुष्येकरयहरे पुरुषजरववनादत्तस्यांव्याख्यातोसत्यांयद्देवत्यहविर्व्यापन्नंतन्मात्रमन्यंनिर्वपेत् ननुतत्सहभाव्य
22 व्यापन्नमपिहविस्तद्दत्यर्थः प्रतदेवनष्यन्त्वपत्नीसो विषकृतस्यापिव्यापत्तौनपुनरुत्पत्तिरप्रतदेवतमितिवचनादप्रयोजकत्वाच्च तथाप्राकृति
षकृतदृत्येवाप्यलापनः अथावदानदोषेपुनराप्यनमादवदानमितिच सान्नायव्यापत्तौत्वाहिप्रायश्चित्तमेवष्यतेवैशेषिकत्वात् वक्ष्यतिचात्रा
त्रहुगादापनप्रभृतयोमन्त्राइति तद्धिकारव्यापत्तिरपिनेवव्याख्याता तत्रत्वाहभरद्वाजः सान्नायप्रायश्चित्तान्याभिक्षापीनविधीतेपयस्यनव्या
पद्येनततपरावकुर्यात्स्वामाघप्रचरेत् पयकभर्पिव्यापद्येताज्येनदध्नापयसावापुषोन्यतेनप्रचरेत् आज्येनवाजिनेव्यापन्नइति तत्र० नेरनहुगाग्नि
होत्रहवशपाहीयतेयेनसमित्रः हुगादानीसमीत्राणामेवकर्मणामावृत्तिसिद्धोमीत्रविधानमुत्तरविधिविकल्पार्थं पाव० घेतपावदनेकर्मणोक
नेव्यापत्तिर्जीताततःपरभावितएवमंत्राःप्रफज्येयन्नपूर्वोभाविनोनुसहकृत्प्रयोगादेवसिद्धिः कर्मोपकारकत्वएवबापूर्वप्रफक्ताःस्वैःस्वैःकर्मभिःआवर्त
मानैःसंपस्यतइतिभावःपदिप्येत परिप्रतदेवैमतःखिषकृदादिशेषमाज्येननिर्वर्तयेत् ननुहविरन्तरमागमयेपश्चोपपद्येत्यर्थः पदानुप्रत्तदेवत
मापिप्रागेवप्रदानादुष्टमितिज्ञापतेनदानुपुनरुत्पत्तिरेवसाकल्प्यात्वान्प्रदानस्यअत्रत्वाहकात्यायनः अदोषोवानचेद्देवताकस्मान्नविभक्तत रुप्र०
इतिश्रुतेरितिपस्य० जेनपस्यास्येकाद्विवहुषुतेत्रेषुपावन्सर्वमर्दस्सर्वाणिवाप्रत्तदेवतानिनश्येयुर्दाहादिनादुष्येयुर्वाकेशकीटादीनामप २२

ह्रेकवीतानिदस्य वः नदापासापिह विष्णीपत्नीनावदेवनः प्रतिसीरवापप्रदानार्थीगशापित्वाघौवाज्येन प्रतिनिधिनापथा प्रकृत्येवयजेतनषों
ऋपाजेधर्मेणा प्रतिनिधिः तदूर्मिदर्शीनात पश्यधर्मोऽपिभवतीतिलिंगाच्च आम्पानामपिव्यापत्तौ ह्याचोनेः स्वेस्वेमैत्रेयुनष्टेहीत्वापजेत अथा०
श्चितिः अथसद्दिक्कितापापिषोतामेवचिं पुनरुत्वणम विकृतीकुर्वरत पतोधत्तस्यांतेस्यपुनारिज्येवप्रायश्चितिः तत्रसर्वेहविर्व्यापत्तविषयेसा
न्याप्यपोरप्यमेवविधिर्वैशेषिकत्वात्तु निप्रायश्चित्त आश्वलायनमतात्वावाह नहूर्ध्वमेवापे विधिः यथाहविर्व्यापत्तावोह्यास्कदेवताखाज्ये
नेष्टिंसमाप्यपुनरिज्येति तथाहविरावतिं प्रकृत्याह प्रागावाहनच्चदोषइति तथाअप्यंत्यगुणाम तानामेनिच गुणाम् तानामिहविषासंयेन
माहवतीपात्मगूर्ध्वं बसवेदाहेहविरावत्तिर्नैज्याव्रिरित्यर्थः अयो०पत्नेव्यापन्नेतु हविरप्याक्षियेनकितकिमेतव्यापन्नेनामतत्राहपदात्रप
मभिप्रपः पागावर्हेनापत्तिर्व्यापत्तिः साचापिभोजनानर्हत्वकृलक्षणो दोषः तनेनदुष्टपपीयेणव्यापन्नेनयजेत नदप्स्ववक्षिपेत् इतितथावा
येदुष्टेहविरप्यवहतीतिप्रकृत्याहभरद्वाजः कृथ्येदुष्टेहविष्याघर्यापीशाममभोज्येनतेनदेवान्यजेतेति तथाशिष्टभक्षप्रतिषिद्धेदुष्टमिति
कात्यायनः आश्वलायनश्चाह व्यापन्नानिद्वैविषिकेशानखकीटपतंगैरन्यैर्वामत्तैरिति यस्ययेनत्वंतत्रापहृत्यातपुरोडाशानुदकारे।
षेवापंविधिःनेतरविकारेफः पदपक्वंविषमपक्वंवानदुष्टमितितनस्ये देवनापेहृतमपिपमदेवर्नभत्वायपमेगाक्कतितस्मात्तदर्थ्यकमेतेने
वहविषासिक्काप्य चतुःशरावपक्वावनुरोव्राह्मणानभोजयेत्तानदेवाद्यप्रायश्चितिमित्यर्थः नेषा०स्यात् एकस्यभार्गवानेपमोनात्वि

हृ.प्रा. ज्यर्किं तु भोक्तृत्वेषु योद्द्यात् दक्षिणाविशेषनाम्नानेयद्यपि किंचिद्देवनाघदत्वा यजेतस्य यज्ञः प्रश्नामः दग्ध रवमवतिनिवर्यित्वाद्नाफ
२३ रिक्वभवतियत्तः आफष्मात्सदक्षिणामिरितिश्रुतेः अथावअनायुरत्नाकर्षीचयजमानमस्यादित्यर्थः तथानाफयेजमानः स्यादितिसत्याषा
23 ढभरद्वाजौ तत्राभिप्रेतदक्षिणानुव्यमल्पामुवीतिन्द्यात् सर्वस्वस्यापाध्वर्युवराय यथा० श्रिति: अथयदिचोदितामेवदक्षिणामदत्वायजे
तनत्रापितत्तुल्योवैरादानमेवप्रायश्चित्तंनितरदित्यर्थः प्रतिषिद्धानिविधायघेनुनः यघचोदितीदेवतामावाहयेत् तीयथोदीयास्मिनक्र
मेआवाहितातस्मिन्नेवक्रमेयजेत् तुनेषुवानारोधेषुस्रुचांआज्यहविष्टादुपीयुधर्मेणायष्व्याआवाहनवचनंचनिर्वापोपाकरणदोहना
दिरूपस्यहविर्ग्रहणस्यापिप्रदर्शनार्थं यघभागंदेवतामावाहयेत्तरुत्लीयादित्तिविन्दुव श्रवे: तेनभागायेलिरूपसमुपाकृतेदुग्धं चेवोत्सृज्य
ाववमाज्येनयजेत् कात्यायनस्त्वाह अधिकेनिरुप्यतत्वयजेत्नवाअचोदितत्वादितितत्रभागपभागयोर्मिश्रनिर्वापेपिविभागमन्त्रेणविभक्तस्य
भागिभागस्यत्यागः यदि० यातभागिस्यनावाहनेसतिभागिज्यायाश्च्मनेतदानीमेवोपोकृापयमनसावाह्यपद्यदेवाहत्याहनिंऋदुपातय
रनास्तिज्या: स्मृतावाहुतिरेवनावाहमे यदि०देयः यत्रपुरायप्रयोजेभ्योप्याहुतिसिभवः सोस्यविधेविषयः यदि०देयः यत्रपुराप्रापोजेभ्योप्याहुतिर्सि
भवःसोस्यविधेर्विषयः यथाकथमयात्रादेः यर्णीपात्रेः पात्रपर्णीब्रीह्यादि: यात्किं०दितिब्राह्मणोप्यनेनाभिमन्त्रणभूमिर्भूमिमगादित्तिलिंगविरो राम०
धात् यघ० नीपिक्रेकक्रग्ध्यायत्क्रव्वेदविहितस्यकस्यचित्कर्मणोमन्त्रस्यवाभ्रेषइत्यर्थः एवंयज्ञकृत्यरस्यादिपादि० पातक्रामेयस्त्सर्वे २३

तो मन्त्रेषु सर्वा जुहुयात् सर्वाभिर्व्याहृतिभिरेकामाहुतिमाहवनीये जुहुयादित्यर्थः यथा सावित्र्याग्निहोत्रे होतीत्यादौ कुत एवं व्याख्या यत इति चेन्न ए
थक् सर्वा जुहुयादिति व्याख्याने सूत्रानर्थक्यप्रसङ्गात् बह्वृचे कल्पान्तरेषु चैवं व्यक्तोपदेशाच्च बह्वृचे तावद्योऽज्ञात आहुतीरुह्य एकैकं यथाविज्ञाता सर्वे
व्यापद्यामभूर्भुवः स्वरिति सर्वा अनुद्रुत्याहवनीये पराये(?)ति भारद्वाजश्चाह अथ यदि सर्वतो भूर्भुवः स्वरित्याहवनीये जुहुयादिति एकं विकल्पान्तरेष्वपि द्रष्ट
व्यं तदिदमपरं तदिदं मित्येषु सर्वाभिर्व्याहृतिभिरेकाहुतिरित्यर्थः कुतः अनिर्ज्ञाते सर्वप्रायश्चित्तं समभिव्याहाराच्च व्याख्यानाच्छास्त्रेषु
प्रसिद्धा यथा तावद्बह्वृचे भूर्भुवः स्वरिति सर्वा अनुद्रुत्येति प्रकृत्याम्नायते सैषा सर्वप्रायश्चित्तिरित्येता व्याहृतय इति तथा कर्कदोङ्गापि किं सर्वप्राय
श्चित्तमिति माहा व्याहृतिभिरेव मघन्तीतीति एवं सूत्रकार एवं वचनात्मयितत्र न त्रैवानुसन्धेयानि तदिदं सर्वप्रायश्चित्तमाम्नातप्रायश्चित्तविषये
नियमेन क्रियते इतरत्राप्याम्नातैः सह विकल्पेनेति प्रथमः कल्पः यत्राम्नातो विशेषस्तत्रैव तिष्ठतीयः न केवलमनाम्नाते किन्त्वाम्नातेऽपि विशेषे
तेन तेन सह समुच्चीयन इतितीयः यद्यपात्ययद्येनं विहृताग्निं यजमानं विहारविषये बर्हिर्वा भवमागच्छेत्तदेयमाहुतिं यत इत्थं स्खलिदेति वा हुतिर्द्वय
विहृताग्न्येष्वेत देवयस्य ० केषान्तिर्वायप्रमत्योत्पवनार्छिदत्प्राणिद्यातत्तश्चित्त्रेऽश्मपत्रमयन पश्चमनुमन्त्रणी व्याख्यानः शेषः यस्य ० घातपस्य
देवते विपरिहरेक वीत्यपेनतयेपुर्क्रीत्विनः यथानि दीयावाहनादिप्रयममग्नीषोमयोः कुर्युः अग्न्ययाग्नेः इति प्रथमं पूर्वार्धाद्वदापत्य मध्या
द्विस्यवदानविपर्यासः तथाग्नीषोमीयादग्नेयज्ञयाग्नेयादिग्नीषोमावित्यादि हविषी यज्यातुवाक्या कुर्यादनुवाक्यावा याज्या अचोदितीवाप्यनर

रुप्रा० त्रकुपीठुभेवा अत्वादिनेऽति पाज्यानुवाक्यपोः देवतापेगृहीत मित्यार्थ मत्यक्तमित्यर्थः देवतांतरमख क्रमेअनिज्या अनिवापोवा पदस्पगृह इत्या
२४ दिध्याख्याते एतेषु निमित्तेषु पुष्कलदानमेव प्रायश्चितं यदात्पदीपाहूविप्रोन्याद्देवतेज्यते अन्यदीयांम्पीवा पाज्यानुवाक्याम्पी तत्रपुष्कलदानद
२५ त्वाशिष्याद्देवपुनरवदायपजेत सर्वस्पैहविषोदेवतार्थत्वादपदानदोषे पुनरपतनादवदानमित्याश्वलायनवचनाच्च तथादेवतापेगृहीतस्पस्कंद
नेभूपतयइत्पभिमिन्त्र्यापमेवविधिरादानेऽप्रपोगपत्वोआदानपोग्यत्वे तुतदेवादायपजेत तथादेवतांतरयेप्पसमसेककर्मणिास्य तेनदानीमेवज्याति
वीपोवासमापेत्वन्वाधानादारभ्यीनरितपागाधीपुनरीज्या त्वन्नो०त्येकेसर्वत्रौक्तविषयेन्यत्रायंविधिःउक्तविषयेतु पूर्वैणविकल्पनेतंत्रं
प्रधानांतरपेकृत्वा प्रायश्चित्तंपुनः क्रियापूर्वत्रैवदर्शिता यदंगमपंतरितमसंस्कृते तत्रैस्य तदुपकारक्षमंच तदपि क्रियेत द्रव्यसंस्कारस्य
यफक्तेद्रव्येन क्रियेते तदर्थत्वात् तथा सर्वमंत्रके कर्मणिपमंत्रककर्मप्रवृत्तेः प्रायश्चित्तमेवनपुनर्मंत्रप्रयोगः तादर्थ्याद्देव पुनः प्रयोगोपापा
वदतेवाक्यापद्येनस्यत्रोक्तन्यायात् तथाचभारद्वाजः अपवृक्तार्थस्य कर्मणो मंत्रप्रयोगः कृताकृतः इतिद्राह्यायणेनचोक्तं यक्तरितयेन्वाह
रध्यानजप्येउपलक्षणंत्रातिस्यइति होममंत्रांतयेतुपुनर्होमोन्यत्रप्रतिनिगद्यतहोमेभ्यः तेषुतुनावृत्तिः पाज्याप्राधान्यात्सयस्य० येतदुप
तेन्वकपालेभ्यः पात्र्यावापमृमादद्यपाक्केत सविजेत भिचेनवाततस्तमारापवर्हिष्यासाधकिमत्यतसोतिद्वाभ्यामभिमंत्र्यद्वाभ्यामभिधा एम०
पेपुनस्कानेस्कापयेत अस्तीरीतुवर्हिषि अभिमंत्रणाभिघारभिघारणोरपक्रियेतेनोद्वासनादि भ०त्वा०वीतिभृत्वाभृतिप्रायप्रभवति २४

प्रभुर्वेति समानानामीश्वरो भवतीत्यर्थः प्ररोचनाप्रदर्शनमादरार्थं चतुर्थपटल अथ पशुप्रायश्चित्तमारिप्सुस्तत्र चानुमीमानानामपि साधार
णीरूपदाज्यप्रायश्चित्तं तावदाह स्कन्नाऽपेत स्कन्दस्य पोगान् स्कन्दगानस्यैवापि विधिः स्कालीगतस्यत्वाज्यवदेव विधिर्भवति तत्र स्कन्नेचेत स
भिरभिमन्त्र्य स्कन्नं शिष्टमप्स्कन्दनस्थितापु मस्कन्नाज्ययाः पञ्चहुत्वोवैश्वानरागच्छहीत्वाभिमन्त्रेणाक्षादपेत अथे॰ दुपात अभिमृश्य स्कन्नशिष्टस्यापरि॥
स्कन्नात्स्यात् स्रीग्गृहीत्वेत्यर्थः तत्रानुभूपतपद्ातिस्कन्नाभिर्मन्त्रेण एवं॰ दुपात सोमस्यान्त्रप्र समिर्केवचनेन तत्रापि पोनिनः सोममभिमृश्य मनस
नीं कद्दुपात् पद॰ पात्रे अभिमन्त्र्याप त्रस्व त्रपदपामस्त दितिभवन्निपात्र मिलेखिर्नेचाधिकेसमानमत्यस्यवैरोत्यर्थः केचित्सुखेन निर्मित्र
वर्णीन्काक मुखेनापमषस्येवर्मत्र विधिमिच्छीगीनरस्यर्षच्यापन्नविधिनाप्स्कन्दिस्थानिलिखिनापीस्कन्द्विस्वमन्त्रेणागर्भ इति पद॰ति श्वुनश्चया
दापस्पसख्यापदेः श्व शृगालमार्जारादयः पिबनखानदवमध्व त्वेतपाभिमन्त्र्यस्कन्नं चतां त्यक्त्वा पात्रांतरं स्स्कन्नं तस्मिन्गृह्णाति समानमस्य
मत्स्वैरोत्तैनैव निर्देशनेन पतितेतोदक्षाघ प्रपनस्यषोनां हृदस्नमलोपहृतानीचत्यागोवेदितव्यः पशोः पतिरुपेताशुपाकरणप्रभृत्यासञ्ज्ञपनाद्यादिप
शुः क्रेदेत्यदापदस्यपारइतिद्रुत्वा पश्चाद्द्वीचेत्यनपाकृदुपात अभिमन्त्रयेत वा पश्वस्येत्पन दशापी त्विद्दस्यभागदस्यवेक्षणस्यापि समुच्चयपर
तिरुष्ट्वं पद्य॰ तीर्पांउ पाकृतस्यो पवेशनेनुपेतपेवपस्माद्द्वीपात्यषद्दति दृष्टव्यं पद्य॰ तीपांगुपाकृतस्योपवेशनेनुपेतपेवपस्माद्द्वीपात्यषद्द
तिविकृतपाद्दितीपामाहु त्तिक्रिदुपात्समानमन्यत्स्वैरोत्यर्थः केचित्तु तिष्ठन्तिप्रश्नाविनिप्रयाजेषुपमात्तत्रैवम विधिमिच्छन्ति निषइतिनिषा

रुद्रा णोत्वपमप्यपरो विशेषः त्यर्थः उक्का० वशा उत्सृष्टा वत्सगो जाति वचनत्वाद्रूक्षत्व विकृतौ मैत्रः छागमेषयोरुक्त छागानिच वत्मेषतिषेतिविक्री
२५ पतेवशापीतु जात्यनादरेणह्वादशान्येवभवतिनन्नो छागोत्पत्स्यप्रकृत्यत्वाद्विकृतिषनेकपशुत्वेसत्रीत्वे चपशायीमहः नोत्साद्दिमामहो।
२५ विकृत्यर्थःसैवोपदेशात् पस्या० माने पूर्वव व्याख्या पस्यापिनेः अपक्रमणोपलापमे अनाजेत तस्मिन्नागामपितुशा क्वेसतिसीक्का
नवशीवपोभिस्तत्सहदर्शीतन्नातीपमन्यस्कपाकुर्वीत् तज्जानीपालाभेप्रतिनिधिरुक्तः सपापाठभरद्वाजाभ्यी त्रजावपोगावहत्सो
न्य प्रतिनिधयोभवनइतिपस्या० पनेसर्पव्याध्यादीनामरणेअकामसंज्ञपने पइ० तीर्पोसर्वत्रेतिनकेवलंपत्रेवाकिंतुपत्रपत्रप।
स्मात्रुषितिहितीपादुतिरुक्तावस्पनेचतत्रसर्वत्रेपंत्नीपेत्यर्थः नवाज्जेनमतपशुपमोप्यवहृत्यपूर्ववदन्येनपजेत पस्पावंतिरुती
पादुतिरप्पवनपोःपूर्ववत् उर्ध्वेपतेद्वाभ्यांपादाभ्यामुर्ध्वमेवस्क्वापनउक्रुपणं पर्धपेत् त्रपोपेरूरासीतिपाप्पमानस्पद्यपमपा
नेवलादनेनपापयेत् गर्भपतभिन्नांस्रवीतिमभिमिश्यानुपापुरवांसस्कृत्पनिवेशयेत् पर्हिस्फन्नं पर्हिपशुमित्पारभ्पयेपशु विमश्नोर
न्निर्सनेप्राप्पदुकृत तत्रैवानुसंधातव्यमित्यर्थः नत्रहिंदेर्सपशुपकल्पोक्ते पर्हिपशुमाप्रीतमुदंचेनपतीतहितस्पपशुश्रपणीहरेदितिप
र्हिपस्मिन्कालेपशुमाप्रीतमिव्रप्रपाजेसंज्ञपनार्थमुदंचनपेतितर्हिनस्मिन्कालेतस्पतस्मात्त्राजहितात्पशुश्रपणीशामित्राग्निंहरेदित्य एम०
र्थः पुनश्चपज्ञसानिवारातद्दिकर्षतेपदाहवनीपात्पशुश्रपणीहरतोत्पाहवनीपादुध्दरणंतिदित्वोक्तं सपेवस्पानिमंथ्योवाकुर्यादिति २५

प्राणप्राजहितएव योः निः स्यान्निमित्थ्यमित्यर्थः पूर्वंत्ववतत् हृतापांप्राजा हितपरमश्रीइत्येतदभिप्राचमग्निं प्रहरंतीत्यादि ब्राह्मणपर्यालोचनायैवप्र
त्येतत्सौवोधापनश्चाह सर्वेषस्यादितिपुराणगार्हपत्यमध्यपदिशतीति समानोयंविधिः सवनीयपित्तप्रकृतित्वात् तन्नित्वात् निरूढपशुत्वाहत्य
वनीपादेवहृतव्यः पुनश्चोक्तं ब्राह्मणे यद्यपिशेषवदानंतस्येत् आज्यस्यप्रत्यीख्यापमववधेतसैवेततः प्रायश्चित्ति पदिपशुसेर्वधोक्तमतेकेवा
वदानंनाशदोषादीनावदानयोग्यस्यात्तस्यस्थानेध्रौवाज्यादवधेदित्यर्थः तदुक्तं भारद्वाजेन पद्यहविष्मस्याज्यप्रतिनिधिरिति कृत्स्ननाशेतु पुनरा
लंभः केचित्तुवपाहृदयोर्नाशेपिपुनरालंभमिच्छंति तयोःप्रधानसंस्तवात् यथाआत्मवपेति पशोर्वीआलब्धस्यहृदयमात्माभिसमेतीति।
चतदयुक्तं विशेषानुपदेशात् अर्थवादमात्रत्वाच्चात्मप्रवादस्य तदुक्तंकात्यायनेन अवदानहानौनाद्रियेतहृदयं नाशेत्वत्यमालभेते
त्येकेहृदयपायश्चितिहृतापांप्राजाहितपरमश्रीइत्येतदभिप्राचमग्निंप्रहरंश्रुतेः सर्वेषांवाज्यस्ययजेदर्थवादमात्रयस्युवचनमिति हरिमतेत्र
नवदानत्वाद्पापाः नतत्रायंविधिरिति तट्पोतरसूत्रेनिरसिष्यते वपादीनांतुमात्राहीनत्वेप्येकदेशेविद्यमानेतेनैवयजेततत्प्रतिनिधिनाइ
त्यप्राधान्यत्तयथोक्तंमात्रापचारेतत्क्षेत्रेणसंप्राप्नुयादिति येय०र्वधेयदित्तस्यवः पशुमधीरन्जीवितेमृतेवीमासिवलात्कारेणाहरेयुःनाश्च
यदियजमानः कामयेतआर्तिंप्राप्नुयादिति नदानयाकुर्यात् तदलाभेनुपलापिनविधिरेवंभवति यदि०यानअंगावदानंसमुद्यापोहविः
अथहविषाप्रचरंति कागस्यहविषानुब्रूहीत्यादौतथादर्शनात् हविषोवदानेहविरवदानं तत्रहविर्विशेषणीपुरोडाशावदाननिवृत्यर्थं

रू अवदानग्रहणे चैकैकावदानस्कंदनेपि प्रवृत्त्यर्थं अहविरवदानत्वाद्‌ पापाः पयग्रहणे नत्वनवदानत्वात्‌ अन्यथाकृतत्वावपामवदायेत्या
२६ दिसूत्रविरोधात्‌ तेन यदि पशोरवदानं नश्येदिति विधिर्वपापामिपिभवत्येव यस्यवादेवतायैगृहीतमनुत्तर्कं देदेति पुष्क लदानं चात्र समक्त्वरूपेण
26 यंत्र विरोधात्‌ आदायेति यथा स्थानं प्रतिपाद्येत्यर्थः यद्य० धाति विकृतिषु स्त्रीपशुराल ब्धपापघद्यापदीत्यनुवुध्येत गर्भिणीत्यर्थः गर्भपाये
सहीस्याष्ठोपादाभवेनीत्यर्थः गर्भप्रदर्शनार्थत्वाच्च गर्भद्वित्वादीनां हादश पद्यारावपिसमानो पै विधिः ततः प्राक्संज्ञपनाद्नुवोधेत मुत्स्या
त्यान्पामुपाकुर्यात्‌ यरत्वनुवोधे धाताराति: स्यादिवर ह्याहुती हुत्वाष्टाप्रदुष्टविंदुके हिरण्यमुष्णीयेणादीर्घे वास सासवेष्ट्य तत्कस्मिंश्चि
त्सापिधाने कोशेवधाय तमपि कोशमन्यस्मिन्नपि कोशे तथाकृत्वातमपि तृतीये कोशे वदधाति विविः इति त्रीनपितान्कोशान्विगतवि
लानिव हठ पिहितान्कृत्वा दक्षिणार्धे निधायत तेगर्भिणीमभिमंत्रयेत यस्यास्त इति आव० ध्यानि विशासनकाले पशोरुपस्थनिर्गमानु
गणीमावत्यतदा वारकमुल्वेनामभेदक्षयपति वहि० यदिति न तदुर्वी मेध्ये नगर्भे निः सापिश्रूलेप्रणीक्ष्यपश्रूलाग्रप्रोतेहृत्वाभिहत्यश्रय
पनिगर्भश्रपणानुगुणामग्निसमीपेश्रूलं निखायपशामित्रेश्रपयतीत्यर्थः गुरु० हति श्रूलाग्रेश्रप्यमाणात्कुम्भीस्रवतीरसस्यधारणार्थमध
स्तात्स्यात्रमुपपक्कति पश्रु० यालीपशुपुरोडाशनिर्वपणकाल एवचेतज्ज्ञातागर्भिणीति तदानन्निरुप्यगर्भपुरोडाशमधिनिर्वपतिपरस्ता रुम०
नुज्ञातेपदैकजानीपात्तदेव निर्वपेत्‌ सचभक्तिद्यावापृथिवीभ्यांनिरुप्यतेनगर्भदेवतायेनचास्यैकपालधर्माः शेषस्योत्तरप्रतिपत्तिविधा २६

नात् एतत्योसर्वेह्न तत्वेनत्रेषास्तिभवात् पश्वुनेतिभारद्वाजादिभिगर्भपुरोडाशस्य पशुपुरोडाशेन सह प्रचारवचनात्तन्निरासार्थं पुनः क्रमवचनेप
शुपुरोडाशेनप्रचर्यति तोमक्षिधावायव्येनगर्भपुरोडाशेनप्रचरतिनतुतेनसमवदापेतिभावः पशोऽन्तेषु पशौ दैवतेषवतेषुगर्भस्यनाभ्याद्युध्वेमे कम
वदापते पृषस्विपति तथाऽऽधस्ताभ्याअवदापसौ विषक्तेनेत्यर्थः पुरस्ताद्देनाभ्ये प्राणाउपरिष्टादपानइतिलिंगात् त्रेधं० पुचप्रश्नः समुच्चपा
थैश्च करोभिन्न क्रमोयोजनीयः समासोपात्तत्वात् देवतादीनां समुच्चयीतराभावाच्चपक्षोपसिच्यत्रिषुगर्भसंख्यानपतीत्यर्थः एकं० होति
पुरस्ताद्दनस्यपरस्ताद्देवपमाहुतिः अष्टा० स्विष्टा अत्राध्वर्यवेष्टाप्रदिरणपसकोशीदद्याति गर्भं० पावायजत्तिरत्रजुहोत्यर्थः विसवेष्टिपिकिष्टा
पजुहोतिलिंगात् अभिचरनदृशहोतरिजुहुयादिति श्च तस्यजुहोतदेशहोत्राभिचरत्यजेतेतिपत्रनिनानिर्देशादशीनाच्च तथाकिमिन्तिविस
विनिजुहुहोतीत्येवकल्प्यांतरकाराः अनोरर्विहोमधर्मेणजुहोति मह० षतेश्राभिसमूहनंप्रक्षादत्तं राजपुवानमित्यपस्थापनतः स्विष्टक
दादिकर्मप्रतिपद्यते तदिं० रवनः गर्भिणी प्रापश्चित्तमितिरुखः श्छीदसः यथागर्भिणापोभवतीति पत्रादित्यीमन्हीगर्भिणीलभनइत्यादोआम्ना
तागर्भिणीतत्रापितिमित्तगताविशेषात्कर्तव्यमेवेतन्नैमित्तिकमित्याशसएष्यमर्त श्रात्वेनक्तमन्यतेविवाएतस्यपत्तश्च क्रध्येतेयस्यहविरि
तिरिच्यतेरक्षांसिवाएतन्पश्चू सचंतेयदेकदेवत्यआलब्धाभूयान्भवतीतिपथाचोदितीदेतिरेकदोषनिमित्तत्वश्चनेपित्रानाम्नातगर्भिणीतत्रैवा
कर्तव्यमिति पथ कुर्यात् अहर्गणेषुपथसमासकापीपद्यो विरोहेतत्तदातस्मिन्नेवपूपेतत्काजपयीगतस्य पशोः प्रसंगन्यापनत्वाद्धपसुमुपलंभं

रु० कुर्यात् त्वाष्ट्रं नीति गत्निं त्वाष्ट्रा० त्पे के त्वष्ट्रादंधी क्ष दिंद्रापतें नक्त रीयेत्वष्टावीरमिति त्वाष्ट्रः पदि० पेत् पृ पश्चेत्क पिर्दे वा स्यात् त्र्प्रतिसवणोनेद्रा
२७ स्य पजमानोग्निपेत तत्रेद्र विष्णुरितिवैश्वव्याहृतिभिः प्रजापतेनत्वदिति प्राजापत्ययाचरु त्वा तेपर्याप्तिक्त्वाहवनीये क्षिप्त्वाप् पाभिमंत्रणादि विधिनात्येति
27 दी पमाहरेत् नपृ पाहुतिरावर्तते अप्रत्यक्षत्वात् पूर्णाहुतिहुत्वाग्निष्प्र पमातिति लिंगाच्च पदि० श्वित्रि क्रिमयाः क्रिमिरा: पघतर्वीक्षी क्रिमि राः घपधं
तवीक्षोत्क्रिमपः स्फरित्यर्थः रानेपजमाने पधा० तर पूर्पीक्तिर्न्ते पतन्प्रति वल्पावृक्षवने सप्त मूल राव पदि पतेन दा पत्नीदुर्दैन्तास्पात नत्रैवेश्चवीवर्जे
व्याहृत्यादिसर्वमुत्तरेकर्मसमाने पूर्वेरा पदि० तरं दक्षिणामुखः पतत्स्त्पइ वा पतेत्सेञी पेनमन्पेन वा पतितः पतित्वांशाखासु वास्ज्यते वृक्षस्शी
तरस्पत त्रवैश्वव्याःस्थाने पमोदाधारेति पामीस्यात्सर्वमत्यव्याहृत्यादि समानंफवैरा पघ० तरं व्याख्यातःपूर्वेणाडुंनमभिति वारुणी पदिन्तरे
पदिकेचित्पूर्णपिष्ठासहा प्रसहृहरेफः तदाहीनधनस्याचजमानः तत्रवैश्वव्याख्यानरेंद्रीस्यादिंद्रवोविष्यतस्यरीति ओंवंपूर्ववत् पदिन्तीग्रः प
दिमूलभागे पूपः शुष्कस्या नदेवजनो पजमानं जानीपान्नपथा पूर्वमपिश्चार्धकारिष्यानीति कहिंविग्रमादिति पदिमध्येशुष्कस्यात् स्फुधा मरिष्यती
ति विंघात् पघग्नेनस्वंगंगिमिष्यतीतिविंघात् किंच पदितक्ष्णोकोशस्यादग्निष्याविक्लिन्नास्यात् पजमानोग्निपेतपदि पूर्वोग्निःपत्नीग्निपतेराव मुतेष्व
प्पनुर्धगोद्रष्टव्यः मा हिषे पोज्पेष्टापाःज्पेष्ठः पुत्रः तस्पानं तरोन्वज्पष्ठः पस्मादेतेशुष्कत्वादपोदोषास्तस्माजेघिदंप्रापश्चित्तमाह शुष्का० तरपदु एम०
कि वेश्वव्यास्थाने पामीः समानमुत्तरमिति तदेवात्रस्यादित्यर्थः पदि० नीति पदिकाश्चिद्रक्त वर्णोरेखाः प्रसर्व्यपूर्वे वष्टपिन्पोदश्पेरन्नदानप २७

22

जमानः सहस्रदक्षिणेन क्रतुनापश्यन इति विधानात् अथश्वेनाः सत्यः प्रदक्षिणाचेदेद्व्यये फलदाक्षिप्रमेव तेन पश्यतीति विधानात् ज्ञानेचात्रप्रीत्यप्री

२४ तिफलमात्रेन प्रायश्चित्तार्थेनस्यानुपदेशात् अस्य स्थाकृत्वाहरणस्येष्टत्वेन तद्धीनत्वेनच ज्ञानस्य प्रायश्चित्तार्थत्वायोगाच्च यथा॰हुयान् आहुतेप्रकर

णापश्चाहुतौ हुतायी सामान्यनिर्देशात्सर्वस्यामाहुताविन्येके यथम्नेः कृष्णवर्णोधूम उद्गिक्तो दक्षिणांदिशं प्रतिगच्छेत् अथवापि केचिदपि आहुतिस

मुक्ते धूमवातः प्रसव्यमावध्येत तद्यजमानस्य मरणं सूचयेत् अतः तत्परिहारार्थं सर्वप्रायश्चित्तं जुहुयात् सर्वप्रायश्चित्तं च प्रागेव व्याख्यास्यति इ

ति पञ्चमः पटलः इति भट्टरुद्रदत्तप्रणीतायां प्रायश्चित्तापस्तम्बसूत्रवृत्तौ सूत्रदीपिकायां नवमः प्रश्नः श्रावणशुद्ध १२ भृगुवासरे तद्दिने समाप्तिः ॥

28

पत्रे २८ प्रायश्चित्तापस्तंवसूत्रवृत्तिः